

Állatorvostudományi Egyetem
Laborállattudományi és Állatvédelmi Tanszék

Az állatok és az ember kapcsolata
az őskortól a 20. század közepéig

Szabó Virág

Témavezető: Dr. habil Fodor Kinga Ph.D.
tanszékvezető egyetemi docens

2024.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Irodalmi áttekintés.....	4
1. Az őskor	4
a. Vadászat.....	4
b. Művészet.....	6
c. Hitvilág	6
d. Házasítás	7
2. Az ókor.....	11
a. Az Ókori Egyiptom.....	11
b. Az Ókori Római Birodalom.....	14
c. Az Ókori Görögország.....	19
d. Az Ókori Kelet.....	21
3. A középkor.....	23
a. Vallási nézetek	23
b. Házasítás a középkorban.....	23
c. Lovak a középkorban	26
d. Az állat mint tulajdon.....	26
e. Vadászat és húsfogyasztása középkorban.....	28
f. Állatok ábrázolása.....	29
g. Állatperek.....	30
h. Társállatok megjelenése.....	33
i. Szent Ferenc és az állatok	33
4. Az újkor	34
a. Az újkor jelentősebb filozófiái.....	34
b. Az újkori tudósok gondolatai.....	40
c. Változások Nagy-Britanniában	40
d. Állatok az első világháborúban.....	43
e. Változások a második világháború után	45

f.	Állati eredetű luxuscikkek	47
g.	Az állatkísérletek	48
h.	Úrkutatás	49
i.	Cirkuszok	50
j.	Állatkertek és állatbemutatók	52
III.	Összefoglalás.....	53
IV.	Summary.....	54
V.	Irodalomjegyzék.....	55
VI.	Köszönetnyilvánítás	59

I. Bevezetés

Ahogy Raoul H. France, osztrák-magyar származású biológus idézi egyik „Az állatok a történelemben” című könyvében, az egész civilizáció az állatokra épült. A történelem során az emberiség kapcsolata lépésről lépésre kapcsolódott az állatokhoz. Míg az emberek kezdetben inkább menekültek, bujkáltak és féltek tőlük, később felismerték a számtalan lehetőséget, amit az állatok biztosítani tudtak nekik a túléléséhez, legyen itt szó a húsuokról, prémjükről, vagy csak a szociális jelenlétükről.

Szakterdolgozatomban bemutatom, hogyan alakult az emberiség és az állatok kapcsolata az őskortól napjainkig. Kezdetben minden domesztikált állatot haszonállatként tartottak, de közben tisztelték a természetet és annak adottságait. Mára azonban jelentősé vált az állatok kizsákmányolása és teljesítményük fokozása bármi áron. Ezzel párhuzamosan kiemelkedik a társállatok tartása is, ahol az emberek ma már akár kisebb vagyonokat is költenek, hogy minél tovább együtt élhessenek szeretett kiskedvenceikkel. Ezek mellett egyre nagyobb a társadalmi érdeklődés az állatvédelem irányába, és az emberek egyre inkább kezdenek rájönni, hogy egyes területeken változásokra van szükség, és egyre inkább sürgetik az állatvédelem aktív fejlődését. A különböző történelmi korszakokon végig haladva, történelmi áttekintéssel bemutatom, hogy miként tekintett az emberiség az állatokra, milyen szerepet töltek be egymás mellett, mikor vették kezdetét igazán az állatvédelmi mozgalmak. Ezt követően a dolgozat betekintést ad abba is, hogy a 21. században mekkora különbségek vannak egyes országok között, például a fejlett világbeli és ázsiai országok között, ahol még mindig gyakran előfordul az állatok teljes mértékű kihasználása a helyiek vagy akár a turisták szórakoztatására, azzal szemben, hogy a fejlettebb országokban akár családtagként kezelik őket.

Témaválasztásomnál fontos szempont volt, hogy olyasmiről írjak, ami engem is aktívan foglalkoztat, és szívesen kutatnék és olvasnék a témában. A történelem mindig közel állt a szívemhez, az állatvédelem úgyszintén. Már gimnáziumi éveim alatt is aktívan érdeklődtem a téma iránt, amikor is vegetáriánus lettem, és jobban beleásva magam a kérdésbe, filmeket és cikkeket néztem a nagyüzemi húsiparban, tejiparban és szőrmeiparban tartott állatokról és azok jóllétéről.

Egyik nagy meghatározó élményem az állatkínzással kapcsolatban akkor történt, amikor ezt testközelből éltem át, amikor az egyik heti lovas órám voltam és a lovaspálya melletti mezőn egy birkanyáj haladt át egy juhással és feltehetőleg annak kutyájával. Az edzőmmel kutya vonyításra lettünk figyelmesek, amikor is észrevettük, hogy a juhász a fa botjával üti az állatot. Emlékszem, hogy egy borzalmas érzés kerített a hatalmába és szinte lefagytam és egy

tehetetlen érzés lett úrrá rajtam. Szerencsére a lovasedzőm odament és erélyesen rákiabált a juhászra, aki abbahagyta az ütlegelést, de végig bennem volt az a vágy és az az érzés, hogy többet is tehattünk volna, sőt többet kellene tennünk, hisz valószínű, hogy nem ez volt az első – és nem is az utolsó – alkalom, hogy szerencsétlen kutyával ez történt.

Az állatvédelmet és azzal kapcsolatos témákat mindig a szívügyemnek tekintetem. A szakdolgozatom célja az állatvédelem történelmi alakulásának és jelenlegi helyzetének áttekintése.

II. Irodalmi áttekintés

1. Az őskor

a. Vadászat

Az őskor kb. 2,5 millió évvel ezelőtt, az időszámításunk előtti 4500-ig tartott. [1] Nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre ebből az időből. Írásos emlékek nincsenek, leginkább barlangrajzok, használati vagy kultikus tárgyak és feltárt sírhelyek szolgálhatnak információként. Az egyik legjelentősebb kapcsolata az ősembernek az állatokkal a vadászat. Még ha nem is maradtak volna fent festmények és faragványok, akkor is ki lehet találni, hogy az ősember a vadászból élt, ami kulcsfontosságú volt az életben maradásához. A saját túlélése és alapvető emberi szükségletinek kielégítése mellett az egész művészvilágát és eszmei gondolkodását e köré alakította, de emellett az önvédelem is fontos indítéka volt. Számos ragadozó állat volt, akikkel szemben meg kellett tanulnia védekezni az ősembernek, mint például az akkori barlangi medve, aki jóval nagyobb volt, mint a mostani leszármazottja, a barnamedve vagy a barlangi oroszlán, a farkasok, a párducok és a többi fenyegető nagyvad.

A vadászat során elejtett vadaknak minden egyes része felhasználásra került, semmit nem hagytak kárba veszni. A hús elfogyasztása alapvető dolog volt, de emellett a szőrméből és a vastag bőrből ruhákat készítettek. A csontokból eszközöket, fegyvereket és szimbolikus jelentésű szobrokat faragtak. Egyes esetekben elefántcsontokból kézi baltára hasonlító fegyvereket készítettek és akár tüzelőanyagként is tudták alkalmazni, zsírjukat pedig főzéshez használták. [2]

A vadászathoz használt fegyverek kezdetben éles kövek és vastag fahusángok voltak, de később az ősember rájött, hogy a hosszú üreges csontok felhasításával éles eszközöket tud készíteni, amelyek az elejtett zsákmány nyúzására is alkalmasak voltak. Idővel, ahogy egyre

inkább fejlődött, ügyesedett, állati fogakból is készültek éles eszközök, illetve a köveket egy bot végére, növényi indákkal erősítve dárdákat készítettek. Később hajlékony, rugalmas faágokból íjakat, rövidebb botokra erősített éles kövekből pedig nyílvevesszőket alkottak. Ezek mellett a nagyobb prédát csapdák segítségével ejtették el, amelynél nagyon fontos volt az előre szervezés, vermek ásása majd a csapatmunka megfelelő kialakítása. Tehát a kisebb állatok „cserkészése” mellett az ősember „hajtóvadászatokat” is indított a nagyobb állatokkal szemben, mint például a mamutok. Egy-egy ilyen nagyobb préda elejtése jelentős ünnepnap lehetett az ősemberek számára, mert az állat minden egyes részét felhasználták, húsát, csontvelőjét, szőrét, bőrét, csontjait, zsíráját, amely akár több embert is el tudott látni hosszabb ideig is. Az vadászat ezáltal a legősibb foglalkozásnak számít, ami az őskorban a tényleges túlélés érdekében valósult meg. A csontokból készült tárgyak megtalálásának köszönhetően tudunk arra következtetni, hogy milyen vadakat ejtettek el abban az időben és milyen állatok éltek a különböző földterületeken. A jégkorszakban az őselefánt, majd a mamut, illetve az ősrorszarvú számított a legnagyobb és leghasznosabb zsákmánynak, majd egyre inkább átálltak a vadlovak és rénszarvasok csordáinak vadászatára, akik könnyebb zsákmánynak bizonyultak.

A különböző csodás szarvakkal rendelkező állatok vadászata nemcsak az élelemforrás szempontjából volt jelentős, hanem azért is, mert az őket elejtő vadász óriási vadászbecsületre tett szert. Ezek mellett még hasznos vadnak bizonyult az őstulok, melyből később a háziasítás során a szarvasmarhát is kitenyésztették.

A madarak vadászata nem igazán volt jelentős ebben az időben, mert a fegyvereik még nem voltak eléggé fejlettek, hogy a levegőben repülő állatok könnyű célponttá válhassanak. Esetleg az előfordult, hogy a mocsarakban, vizes vidékeken élő gázlómadaraknak különböző hurkokat, csapdákat állítottak, és azzal fogták el néhányat, illetve a déli féltekén a nagyobb futómadarak – mint a strucc vagy kazuár – estek áldozatul az ősember vadászatának.

A jégkorszak során az ősellatok kihalásában nagy szerepe volt az akkori ősemberek kontroll nélküli vadászatának, de ezzel párhuzamosan erős a gyanú, hogy a különböző fertőző betegségek is nagyban hozzájárultak az ősvadak kipusztításához. A jégkorszaki vadászoknak a halászat is egy jelentős területnek számított, ami nagy valószínűséggel inkább az asszonyok és a gyerekek feladatai közé tartozott. A hegyi patakokban és tavakban rengeteg hal volt, amelyek remek táplálékforrásként szolgáltak. Fegyverként csontokból és fából készített szigonyokat használtak. A vadászat nem csupán az élelemszerzésről szólt, hanem szinte egy szimbolikus aktussá vált, ahol jelentősége volt, hogy milyen és mekkora állatot sikerült elkapni, és ennek meghatározó szerepet tulajdonítottak. A vadászat előtt – de akár alatt vagy után is – rituálét, szellemjátékokat végeztek, ami erősítette a közösségi szellemet. [2, 3]

b. Művészet

Írásos emlékek hiányában az akkori anyagi kultúra során fennmaradt barlangrajzok és különböző faragott szobrocskák segítettek megismerni az ősközösségek művészetét, amivel a hitvilágot igyekeztek ábrázolni. A barlangművészet nagyrészt állatok ábrázolásából állt, azon belül is egyes tanulmányok szerint a ló és a bölény megjelenése dominált. De a kettő közül is a ló volt az, ami leginkább kiemelkedett, és szinte mindenhol megtalálható volt. Ez magyarázható azzal is, hogy a sziklarajzok nagyrészt misztikus történeteket ábrázoltak, és ez azt jelenti, hogy a ló a legtöbb történetben valamiben formában jelen volt. Még egy szembevetendő eltérés a ló és a bölény között, hogy a lovat ritkán ábrázolják olyan jelekkel, amelyek arra utalnak, hogy vadásztak rájuk vagy megsebesítették őket. Mindig ezeket az állatokat rajzolták a legfeltűnőbb helyre és a legnagyobb méretben, amiből arra következtethetünk, hogy őket tartották minden állat közül a legfontosabbnak. [4] A mamutok ábrázolása is jelentős volt, mind falfestmények, mind faragott tárgyak formájában, amikből következtetni tudunk a kapcsolatukra az emberekkel, beleértve a vadászatot is. [3] A legkorábbi barlangfestményekre Afrikában, azon belül Namíbiában bukkantak, amik körülbelül 70-50 ezer évesek lehetnek. Ausztráliában 40-30 ezer éveseket, míg Európában 35-30 ezer éves alkotásokat találtak a régészek. Kezdetben kövekkel gravírozták a barlangok falára különböző állatokat, később pedig a szobrocskák faragása is megjelent. Ezeknek nagy jelentőségük volt, ugyanis ezzel is a saját hitvilágukat igyekeztek kézzel foghatóbbá tenni. Ezek szintén leggyakrabban állatokat ábrázoltak és készülhettek kőből, csontból, vagy akár fából is. Az állatok nemcsak táplálékot, hanem veszélyt is jelentettek, ezért az ősemberek hatalmas tiszteletet éreztek irántuk, aminek hatására a totemizmus is kialakult. [5]

c. Hitvilág

A totemizmus, mint az őskori hitvilág, egy észak-amerikai indián odzsibve szóból származik, aminek a jelentése „az én nemzetségem”. Ezek alapján egy állattól vagy növénytől eredeztetik magukat, mint személyt vagy társadalmat, akár egy egész klánt, és azt az élőlényt szentként tisztelik. A totem a segítő lényt jelképezi, és húsának a fogyasztása egyes népeknél tilos, azonban vannak olyan törzsek, ahol pont az a lényeg, hogy ennek az állatnak el kell fogyasztani a húsát, különösen bizonyos ünnepnapokon. Szentélyeket és totemoszlopokat is állítottak a tiszteletükre, és olykor állatáldozatokat is bemutatnak. A totemizmus az amerikai indiánok életében még a mai napig nagy jelentőséggel bír. [6]

Az őskorra is jellemző animizmus, amely egyszerre egy fogalom és egy viszonyulási forma a világhoz. Eredete a latin anime szóra vezethető vissza, amely az életet, lélegzetet vagy akár a szellemet is jelentheti, tehát teljes egészében a lélekbe vetett hitet. A fogalmat és annak jelentését Edward B. Taylor határozta meg, aki a vallások kezdetének tartotta. Az volt a lényege, hogy minden lélekkel bír, nem csak az állatok és a növények, de a természeti dolgok, folyók, vizek, égitestek, kövek, fémek és a használati tárgyak is. Ez gyakran azzal a felfogással is együtt járt, hogy az élőlényeknek több lelke is van. Ez volt az alapja a szellemvilágban való hitnek is. [7] Az animista nézetek alapján az állatok az emberekkel való kapcsolataik révén fejezik ki érzőkéességüket, tudatosságukat és a motivációjukat cselekvéseikhez. Az állati érzékenységhez való viszony különböző formái jelennek meg abban, ahogy például a vadászok és a sámánok bánnak az állatok szellemeivel. A szibériai eveny népcsoport például úgy hiszi, hogy a zord sarkvidéki körülmények között vadászott állatok az emberek ősei. Ezek az állatszellemeik pedig, mint a szülők, megkönyörülhetnek gyermekeiken, köztük az eveny embereken, és felajánlhatják magukat táplálék gyanánt. De ez csak akkor történhet meg, ha a vadász-állat kapcsolat hierarchikus, és az embernek a túlélés érdekében van szüksége a húsról. [8]

A sámánizmus az őskori vallási és spirituális gyakorlatok egyik alapvető eleme volt. E rendszer központi alakja a sámán, aki közvetítő szerepet töltött be az emberek és a szellemi világ között. Az őskori sámánok gyakran transzállapotba kerültek, hogy kommunikáljanak a természet szellemeivel, gyógyítsák a közösség tagjait vagy jósoljanak. Ezek az emberek mély kapcsolatot ápoltak a természettel és az állatokkal, gyakran úgy tekintve rájuk, mint szellemi vezetőkre vagy totemállatokra. A sámánizmus ebben az időszakban nem csupán spirituális gyakorlat volt, hanem szorosan összefonódott a közösség túlélésével, hiszen a sámánok fontos szerepet játszottak a vadászaton, a termékenység és a betegségek kezelésében. Az ősvallások a temetkezésnél is megmutatkoztak, ahol a halottat együtt temették el saját tárgyaival, fegyvereivel és használati eszközeivel, hogy azok a túlvilágon is segítsék őt, és test és lélek együtt élhessen. [9]

d. Házasítás

Az utolsó jégkorszak után a földfelszínen komoly változások mentek végbe a növény- és állatvilágban. Elkezdődött egy új geológiai korszak, a holocén, amikor a nagytestű ragadozó állatok kihaltak, és előtérbe kerültek a kisebb emlősök. Európában a jég visszahúzódásának köszönhetően az emberi populáció növekedésnek indult, ezzel pedig szép lassan elkezdődött az

állattenyésztés és a növénytermesztés folyamata. A növények és az állatok Homo Sapiens általi háziasítása az emberi történelem egyik legmeghatározóbb eseményei közé tartozik. Körülbelül 11 000 évvel ezelőtt a holocén idején az ősemberek a vadászó és gyűjtögető életmódról áttértek az állattenyésztésre és növénytermesztésre, ami végül a háziasításhoz vezetett. A modern emberi kultúra nagy részét azok a növények és állatok tartják fenn, amelyek alapvető szerepet játszanak túlélésünkben, ami jelentős mértékben a földművelő és pásztorló társadalmak őseinek háziasítási tevékenységének köszönhető. A háziasítás egyike azoknak a kifejezéseknek, amelyeket régóta használnak, de nehéz pontosan definiálni. [10] Ez azért lehet meglepő, mert természetes egyetértés van abban, hogy mik számítanak háziasított fajoknak: olyan növények és állatok, amelyeket az ember gondoz, hasznat hoznak számunka és amelyeket mi alakítottunk fejlődésük során. A háziasítás különleges beavatkozást jelent bizonyos állatfajoknál, melynek lényege, hogy az ember kiszakítja természetes élőhelyükről és környezetükből, befogja, majd megszelídíti az egyes fajokat, és a számára előnyös tulajdonságukat előtérbe helyezve fogságban elkezdi tenyészteni őket. A domesztikáció alapozta meg az állattartást, amiből pedig idővel a tudatos tenyésztés fejlődött ki. [11] A háziasítás többnyire a fogságban lévő környezethez való alkalmazkodást jelenti. Ez genetikai változások és a környezet által kiváltott, minden generációban megismétlődő fejlődési módosulások együttes eredménye. Azokban a populációkban, amelyek háziasításon mennek keresztül, genetikai változások figyelhetők meg mind a véletlen hatására, mind a szelekciós nyomás megváltozása miatt, amely a természetes környezetből való fogságba kerülés kíséri. A génfrekvenciákban bekövetkező módosulások mellett a fogsághoz való alkalmazkodást elősegíthetik visszatérő környezeti tényezők vagy gazdálkodási gyakorlatok, amelyek befolyásolják bizonyos biológiai tulajdonságok alakulását.

Nehéz általánosítani a háziasításnak a genetikai vagy fenotípusos változásra gyakorolt hatásait, mivel különböző fajok és tulajdonságok különböző szelekciós nyomásnak vannak kitéve. Az azonban egyértelmű, hogy az állatok viselkedésében a domesztikáció inkább a válaszok intenzitására, mintsem azok minőségére hatott. Bizonyos viselkedési formák azért változhattak meg, mert az ember közvetítő szerepet játszott az állat és a környezete között. Az egyik legfontosabb viselkedésbeli változás, amely ezt a folyamatot kíséri, az állat környezetére adott reakciók érzékenységének csökkenése. [12] A háziasításnál felmerülő egyik nagy rejtély magával a szelekciós folyamattal megváltozott különféle tulajdonságokkal kapcsolatos. Ezek a különböző fajoknál hasonló változásokat mutatnak, a tulajdonságok pedig olykor a háziasítás fő szempontjából előnytelennek tűnnek. Ezt a jelenséget „kombinált háziasított fenotípusnak” nevezik, és a hasonló tulajdonságok összetett együttesét foglalja magában. A vadon élő társaikkal ellentétben a háziasított állatok inkább kisebbek és csökkent vagy eltérő

pigmentációval rendelkeznek. Bizonyos állatoknál, például a kutyáknál nagy jelentősége volt a méret szelektálódásának, hisz az egészen apró fajtákon keresztül megtaláljuk akár a borjú méretűeket is. De ezen felül különböző morfológiai arányok is szelektálódtak, mint például a koponya mérete, alakja vagy a lábak hossza, de a viselkedés és egyéb fiziológiai tulajdonságok is átalakultak. Egyik legjelentősebb a szelídség, vagy másképp mondva az emberektől való félelem látványos csökkenése, az agresszió visszaszorulása. Az ivarzás és a tenyészerettség pedig egyre inkább korábbra tolódik. Úgy vélik, hogy kezdetben a domesztikáció elsődleges célja a szelídség szelekciója volt. Az azonban még nem tisztázott, hogy a többi tulajdonság esetén is tudatos szelekció történt-e, vagy esetleg pleiotrópia, genetikai sodródás, gyenge szelekció vagy más tényezők játszottak szerepet abban, hogy ezek közül néhány állandósult. [13]

A kutya domesztikációjával kezdve az állatok háziasítása régészeti bizonyítékok alapján hosszabb időskálák mentén ment végbe, amit részben az ember szándékos és nem szándékos tevékenységei, illetve az ember által átalakítottkörnyezet okozta szelekciós nyomás befolyásolt. Az ásatások során arra is találtak bizonyítékot, hogy a mamut vadászatok során kutyák is segítettek az ősembert mind a vadászatban, mind a tetem szállításában. Ez összeköthető a kutyafélék háziasításával, ami körülbelül 11 500 évvel ezelőtt történt. [3] A kutyák kizárólag a szürke farkasoktól származnak, és ők voltak az első állatok, akiket háziasítottak, de mivel a farkasok az egész északi féltekén éltek, nehéz megállapítani, hogy ez hol történt meg először. Kezdetben ezek a ragadozók az emberek vetélytársai voltak a táplálékot szolgáló zsákmányért, és emiatt sokáig üldözték őket. [14] Azonban az állatok a vadászok nyomába eredtek, hogy a hátra hagyott zsákmány maradékából tudjanak táplálkozni, és ez idő alatt egyre jobban megszokták az emberek közelségét. Az ősvadász pedig idővel rájött, hogy ezek az állatok a hasznára lehetnek, segítenek megkeresni a prédát, a megsebzett vadat felkutatják és hazacipelik. A barlangok és emberi közösségek közelében pedig mindig találtak hulladékokat, koncot, amit el tudtak fogyasztani. Az emberek idővel megszokták a társaságukat, és már nem üldözték el őket, mert védelmet is tudtak nekik biztosítani más ragadozókkal szemben, vagy jelzésképp elkezdtek ugatni, vonyítani, ha valaki vagy valami közeledett. Idővel pedig ténylegesen a közösségek őrzőivé váltak. [2]

A macskáknál másképp alakultak a dolgok. Őket főként a rágcsáló kártevők vonzották oda az emberi közösségekhez, főként az egerek, akik a gabonaraktárakban biztosítottak táplálékot nekik. Ez kezdetben egy kölcsönösen előnyös együttélés volt az emberek és a macskák között. Az állatok általában húségesek voltak a helyhez, az emberek pedig tolerálták őket. Tehát mondhatni, hogy a házimacska egy szelekciós folyamatnak köszönhetően domesztikálódott. Ez

körülbelül 7000 évvel ezelőtt történhetett. [15] A haszonállatok háziasítása három régióhoz köthető leginkább: Közel-Kelet, Közép-Kína és az Andok.

A sok húst adó állatok háziasítása egyre fontosabbá vált a vadászat csökkentése érdekében, illetve amiatt, hogy az ősember életmódja is egyre inkább átalakult. Nyugat Euráziában valószínű ennek hatására háziasították a juhot, a kecskét és a szarvasmarhát kb. 8000 évvel ezelőtt. A sertést körülbelül 7000 évvel ezelőtt háziasították Anatóliában. Érdekesség, hogy valószínűleg többször is volt háziasítva. Kínában és Délkelet-Ázsiában a vízi bivalyokat kb. 2500 éve, Amerikában a lámát, alpakát kb. 5000-6000 éve, a pulykát kb. 500 éve háziasították. Érdekes megemlíteni, hogy a tengerimalacot Amerika délnyugati részén, kb. 100 éve háziasították.

Ezután még több állat domesztikációja következett. A szarvasmarhák által húzott szekereknél valami hatékonyabb érdekében kezdődött meg a szamarak háziasítása a Nílus-völgy peremén körülbelül 3500 évvel ezelőtt, a bronzkor végén. Hasonló okokból kifolyólag indult meg a tevék és a dromedárok háziasítása is Közép-Ázsiában és Arábia sivatagjaiban kb. 3000 éve. Ezek hatására tudott megindulni a kereskedelem és a mezőgazdaság új területeken is. A lovakat szintén Közép-Ázsiában, a füves területeken kezdték el megszelídíteni, háziasítani, majd tenyésztani kb. 4000 évvel ezelőtt. A lovakat nemcsak a húrukért és szállításra, de csatákban is tudták használni, illetve a kancatej is kedvelt itallá vált.

A Nyugati-Óvilágban (Európa, Közel-Kelet, Észak-Afrika) az idők alatt kisebb táplálékállatokat is háziasítottak, például a nyulat, madarakat, halakat. A nyulakat és a pontyokat csak a római korban kezdték el tenyésztani, de például a libát kb. 3000 évvel ezelőtt Észak-Afrikában, a gyöngytyúkot szintén itt, de jóval később, kb. 1000 évvel ezelőtt, akárcsak a kacsát Délkelet-Ázsiában. [5, 16] Becslések szerint az ember több mint 1000 növényfajt és körülbelül 40-50 állatfajt, emlősöket, madarakat, halakat, hüllőket, kétélűeket és rovarokat, valamint több tucat gomba és baktérium fajt háziasított az évezredek során. A domesztikált élőlények nagyrésze táplálékkal látja el az embereket, de emellett ruházkodásra alkalmas anyagokat is, mint például gyapjút, selymet, vagy a lent is biztosítanak. Ezen felül szolgáltatásokat is nyújtanak, például a vadászkutyák apportírozása, igavonó lovakkal való szállítás vagy rágcsálók irtása. Ami napjainkban pedig talán az egyik legjelentősebb, hogy társállatként vannak jelen az emberek életében. A domesztikált fajok szorosan összefonódnak az emberi gazdasággal, vallással, és társadalommal. A háziasítás a mai napig aktívan zajló folyamat, mivel az emberek a fogságban tartott állatok tenyésztését és nevelését egyre modernebb és kifinomultabb technikával végzik, ami teret ad egyre több faj ellenőrzés alá vonásának. [17]

2. Az ókor

a. Az ókori Egyiptom

Az ókor kezdetét és végét számokkal kifejezve időszámításunk előtt 4500 évtől az időszámításunk szerinti 5. századig tartják számon, de a kezdetét az írásbeliség, az ékírás megjelenésétől számolják, a végének pedig a Nyugatrómai Birodalom 476-ban történt bukását tekintik. [1] Ebből az időből már származnak írásos emlékek is, például az ókori Egyiptomban a hieroglifa írásmódot használták, aminek segítségével igyekeztek megjeleníteni vallási nézeteiket, amelyben nagy szerepe volt már az őskorban is jelenlévő állatoknak. Istenekként tisztelve, házi kedvencként tartva, a termékenység szimbólumaként vagy éppen a félelem, a védelem vagy a szerencse hordozóiként, az állatok fontos szerepet töltek be az ókori Egyiptom királyai és hétköznapi embereinek életében egyaránt, és jelentős hatást gyakoroltak mind a világi, mind a vallási tevékenységre. Az állatok számos olyan vonzó tulajdonsággal rendelkeztek, amelyet az ókori egyiptomiak szinte csodáltak és utánozni akartak. Ilyen volt az erő, a bátorság, a védelmezés vagy az újjászületéssel való kapcsolódás. Ezek hatására az isteneiket különböző állatok formájában ábrázolták valamilyen különleges tulajdonsággal megjelenítve attól függően, hogy mit hittek az egyes istenek vagy istennők természetéről. [18]

Rengeteg állat játszott ebben szerepet, de a legismertebb mind közül a háziasított macska, amely az ókori Egyiptomból származik. A nagymacskákat – mint az oroszlán, a leopárd vagy a gepárd – egzotikus háziállatokként tartották a királyi családokban, és egyben státuszszimbólumnak is tekintették őket. Tulajdonságaik alapján, mint az erő, a bátorság és vadság, a fáraók szerettek volna rájuk hasonlítani. Emellett az is lehetett az oka, hogy háziállatként tartották ezeket a vadmacskákat, hogy védelmezőként is tekintettek rájuk.

De a macskákat már az Óbirodalomban is ábrázolták különböző módokon a sírjeleneteken, például a gazdájuk széke alatt ülve, ami azt jelképezte, hogy társállatként, szeretve tartották őket. Nagy jelentősége volt az állatok balzsamozásának is, és a mumifikálódott kedvenceket gyakran gazdájuk mellé vagy a közelükben temették el. A rágcsálók ellen nagyon hatékonynak tartott állatokat nagyra becsülték, és emiatt szinte kötelezően jelen voltak a háztartásokban, gabonaraktárakban és élelmiszer földeken, visszaszorítva ezzel az egereket és patkányokat. De nem csak a ház körül volt jelentőségük ezeknek az állatoknak, hanem az egyiptomi emberek vallásában is. Több istenséget is macskaként ábrázoltak. A legismertebb ezek közül Bastet volt, akit vagy teljes egészében theriomorf macska képében ábrázoltak, vagy pedig hibrid módon

félig macska, félig női alakként macska fejjel. Ő volt a gyermekek védelmező istene, emellett a női termékenység, szexualitás, illetve a csecsemők és a várandós nők istenének is tekintették.

Egyiptomban sokszor ugyanazt az állatalakot több istenhez is kapcsolták. Az esetek túlnyomó részében – az előbb említett módon – női alakban ábrázolták őket, azonban volt egy nagyon híres kivétel, mégpedig Ré, a napisten, akit szintén macska képében, de férfiként ábrázoltak. A nagy tiszteletnek köszönhetően rengeteg mumifikált macskát hagytak hátra az egyiptomiak, akár emberek sírjaiban, akár templomokban. Sokszor a saját tulajdonosuk mellé temették a halott kedvenceiket, de külön tenyésztettek állatokat azért, hogy fel tudják őket ajánlani az isteneknek a templomokban, ezzel próbálva elnyerni a tiszteletüket és a kegyeiket.

A macskák mellett a kutyaféléket is számos formában ábrázolták. Mind a kutya, mind a farkas alakban történő ábrázolás előfordult, de voltak olyan istenek, mint például Anubisz, akit általánosabban ábrázoltak. Anubisz a kutya és a sakál tulajdonságait is hordozza, és ő volt a temetkezés istene. A halottak és a mumifikálás is hozzá kapcsolódott, és ő volt a főistensége a „Kutyák városának”, görögül Kynopolisznak, ami Felső-Egyiptomban volt található. A kutya alakjában ábrázolt istenségek leggyakrabban a halált és a túlvilágot szimbolizálják, és az alvilág istenéhez, Osirishoz kapcsolódnak. Anubiszt egész Egyiptomban imádták, képmása végig jelen volt a templomokban, kápolnában, sírokban. Leggyakrabban ülő sakálként ábrázolták, vagy Bastethez hasonlóan hibridként, félig sakálként, félig emberként. Színe mindig fekete volt, amit a holttestek elszíneződésével hoztak összefüggésbe, valamint a Nílus-völgy termékeny talajával, ami a termékenységet és a megújulást szimbolizálta. [18]

A madarak közül a szent ibisz, vagy másnéven egyiptomi ibisz volt az, amit óriási tisztelet övezett az egész térségben. Az ő imádatára szentelt szentélyek egész Egyiptom területén megtalálhatóak voltak. Ez az állatok szabadon a vadonban, és fogságban is megtalálhatóak voltak. Leginkább a mocsaras területeket kedvelték, de mára a sok lecsapolásnak köszönhetően már Egyiptom-szerte kihaltak. Az ókori Egyiptomban Thot isten hierogrifikus jele egy sügérrel ülő ibisz volt. Thotot tartották az írásművészet feltalálójának és a tudás legfőbb istenének. Emellett mindenféle beszámolóért, írásos feljegyzésért és szerződésért felelős, valamint a templomok könyvtárainak és scriptóriumainak védője is volt. Ábrázolása gyakran ibiszfejű emberként volt, ülő pózban a kezében palettát és tollat vagy rovátkázott pálmalevelet tartva, miközben valami feljegyzéssel vagy számolással foglalkozik. Az ibisznek hosszú ívelt csőre volt, amit vagy a félholddal azonosítottak, vagy a kezében tartott nádtollal és az „orros” melléknévvel is illették. Számos templom falán megjelenik, amint az isteneket segítette vagy a királlyal kapcsolatos fontos ügyeket intézi. Az ókori egyiptomi fővárosban, Szakkarában több

mint 1,75 millió mumifikált ibisz maradványára bukkantak. De emellett más városokban is több millió maradványt fedeztek fel a régészek.

Az ibisz mellett a pávián a legismertebb megjelenése Thot holdistennek. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy az egyiptomiak felismerték a pávián emberhez hasonló tulajdonságait, mint az intelligencia vagy a kommunikációs képesség, és úgy vélték, hogy ez az ábrázolás megfelelő megtestesítője ennek az istenségnek. Gyakran guggoló helyzetben ábrázolták, kezeit a térdére támasztva és a feje felett egy félholddal vagy holdkoronggal. Thot egyfajta közvetítőként működött a halottak és az élők között, részt vett a „szív megítélésében” a túlvilágba jutásnál, ezzel segítve a halottaknak. Tehát a pávián jelentős szerepet játszott az ókori egyiptomi hitvilágban és kozmológiában egyaránt. Az ember és a majmok közötti kapcsolatot falfestményeken dokumentálták, ahol az állatok pórázt viseltek és emberi tevékenységeket végeztek. De a festmények mellett gyakran megjelentek amulettként, szobrocskaként és kozmetikai cikkek díszítőelemeként is. A gazdagabb háztartásokban háziállatként is tartottak fiatalabb majomféléket. Azonban már az ókori emberek is felismerték kiszámíthatatlanságukat, hangosságukat és agressziójukat. Később a szent templomi páviánokat rituális állatáldozat céljára is tartották, és múmiáik ezreit fedezték fel később. [18]

Voltak olyan vadállatok, akiktől rettegetek, mert meglehetősen veszélyesek voltak. Ezekhez tartoztak például a krokodilok, akiket egyben mélységesen tisztelték is, a vizek istenének gondolták őket, ezért a fáraók jelképeként és erejüként jelentős mitológiai és vallási státusszal bírtak. Sobek, a krokodil hatalmas istenségnek számított, akit az Óbirodalomtól egészen a római korig imádtak. A neki szentelt szentélyek és templomok hatalmasak voltak, belül egy krokodilokkal teli medencével, akiket haláluk után mumifikáltak és eltemettek. Sobeket vagy hüllő formájában, vagy krokodil fejű emberként ábrázolták, napkorongos fejdísz viselve magas tollakkal és szarvakkal.

Egy másik krokodil fejű nagyon híres isten Ammit, akit démonnak és istennőnek tartottak, aki „felfalja a hallottakat”. Krokodil fejűként, de testét részben víziló, részben oroszlánként ábrázolták, amik az egyiptomiak által három legnagyobb és legveszélyesebbnek tartott állatot szimbolizálta. Leggyakrabban a szív mérlegelési szertartáson látható, ahol felfalja a tisztátlan szívű hallottakat.

A krokodilokhoz hasonlóan rettegett nílusi emlősök a vízilovak voltak, akik iránt a félelemmel együtt tiszteletet és csodálatot is éreztek az erejük miatt. A vízilovak Egyiptom legnagyobb őshonos állatai voltak, de a 19. század eleje óta kihaltak a Nílus mentén. Ezek az állatok rendkívül kiszámíthatatlanok voltak, és veszélyt jelentettek az emberekre, a folyón közlekedő hajókra és a földekre is, ahol esténként óriási károkat okoztak. Óriási méretük, éles

fogaik, nagy állkapcsuk és gyorsaságuk rendkívüli vadállatokká tette őket. Ha fenyegetve érezték magukat, különösen kicsinyeiket, akkor könnyen agresszívvá válhattak. Az utóbbi védelmező tulajdonságukra alapozva vált a víziló-istennő, Taweret az anyák és a gyermekek, különösen a terhes nők és az újszülöttek védelmezőjévé. Feje és teste egy vízilóé, háta és farka egy krokodilé, míg mancsai az oroszlánéhoz hasonlítanak. Emellett gömbölyded terhes hasa és markáns mellei is voltak. Kis szobrocskái, képmásai gyakoribbak voltak a háztartásokban különböző használati tárgyakon, mert az átlagemberek sokkal jobban tudtak azonosulni ezzel az istenséggel, aki egy ennyire hétköznapi és megfogható dologért felelt, mint az anyák és a gyermekek védelme. A vízilovak gyakran sírjeleneteken is szerepeltek, ahol a fáraó vadászik rájuk a mocsarakban, ami a király erejét és hatalmát hivatott bizonyítani. [18, 19]

Az egyiptomiak istenek sokaságát imádták, ami sokszor azzal járt, hogy rendszeres állatáldozatokat mutattak be nekik, hogy megbékítsek őket, vagy elnyerjék a tiszteletüket. Ennek köszönhetően ezrével mumifikáltak állatokat, de nem feltétlenül az imádatuk miatt, hanem mert egyfajta hírvivőként tartották őket az emberek és az istenek között. [18] Az ókori Egyiptomban a háziasított állatok tartását falfestmények is bizonyítják. A háziasított állatok közül már számos faj élt ott, mert őshonos volt. A legfontosabbak a juh, a kecske, a szarvasmarha, a szamár és a disznó volt. Leginkább a szarvasmarhát kedvelték és elsősorban a húsát és a zsíráját fogyasztották el, de érdekesség, hogy véré, máját és trágyáját a gyógyászatban is felhasználták. Szárnyasok közül legkedveltebb a tyúk, a kacska, a liba, a galamb, gyöngytyúk és bizonyos tekintetben a strucc volt, bár utóbbinak legtöbbször inkább csak a tojását fogyasztották el, ritkább esetben azonban a gazdagok asztalára került a húsából is. [20]

b. Az ókori Római Birodalom

Egyiptom mellett az ókori Római Birodalomban is jelentős volt az állattartás és tenyésztés is.

A háziállattartás mellett az ókori Római Birodalomban jelentős szerepe volt az állatok harcászati felhasználásának is. Az ókori rómaiakhoz aktívan kapcsolódnak az állatviadatok képe. Egyebek mellett erre utalva használta a római kori satirikus költő, Decimus Iunius Iuvenalis a szállóigeiként közismertté vált „*Panem et circensis*” – magyarul „kenyeret is cirkuszt” – kifejezést. [21] Az emberek imádták nézni ahogy különböző egzotikus és vadállatokat szerepeltetnek vagy harcoltatnak egymással az amfiteátrumokban. A vadon élő állatokat teljesen kiszámíthatatlannak és veszélyesnek tartották, ezért féltek tőlük, és kegyetlenül bántak velük. A vadállatok szerepeltetésének egyik fő célja – a szórakoztatáson és

az emberek lefoglalásán kívül – a Római Birodalom hatalmának és világméretű, mindenkifelett álló uralmának ábrázolása volt.

Egyik legnagyobb – és talán legpusztítóbb – szárazföldi, különlegesnek számító állat az elefánt volt, akit csodáltak óriási mérete miatt és tiszteltek intelligenciájáért. Számos területen használták ezeket az állatokat: szántásra, harci elefántként, diadalmeneten fogat elé fogva, cirkuszi látványosságként és vadásztak is rájuk luxuscikknek számító agyaruk miatt, de mégsem mondhatjuk őket háziasított állatoknak, ugyanis mindig megmaradtak vadnak. A mai cirkuszokhoz hasonlóan az ókorban is nagyon kedvelte a közönség az elefántokat, azzal a különbséggel, hogy ott különösen kegyetlen módon bántak velük, és sokszor a meggyilkolásuk is a produkció része volt. Ennek szimbolikus jelentősége is volt, amivel saját erejüket és a természet felett érzett felsőbbrendűségüket akarták demonstrálni.

Két másik hasonló jelentőséggel bíró vadállat volt a medve és az oroszlán is, akik szintén kedvelt látványoságnak számítottak az amfiteátrumokban, sokszor egymással harcoltatva őket. Velük ellentétben azonban az elefántokat nemcsak idomítani lehetett különleges trükkökre, hanem meg is lehetett őket szelídíteni, és olykor még szoros kötelék is ki tudott alakulni köztük az állat és a gondozója között. Emellett olyan munkákban is tudták őket alkalmazni, amik sokat segítettek az emberekben, mint nehéz tárgyak szállításában vagy a harctéri küzdelmekben. A cirkuszi elefánt bemutatókon látható volt betanult tánc, csonkítások, kínszások és mészárlások is. Az ókori közönségnek szinte mindegy volt, hogy mit lát, mindegyiken ugyanúgy tudott szórakozni.

A rómaiak először az i. e. harmadik században találkoztak elefántokkal, akik Afrikában és Ázsiában voltak őshonosak, és ott már háborús célokra használták őket. A harcok során az óriási és nagy erejű állatok mind a gyalogos, mind a lovas katonákat könnyen meg tudták félemlíteni. A leghíresebb elefánt csaták Hannibál nevéhez fűződnek, aki az ormányosok hátán kelt át Spanyolországból indulva az Alpokon a pun háborúk alatt, azonban sajnos a zord körülményeket csak nagyon kevés állat élte túl. Azonban a rómaiak szemében az elefántok összemosódtak az ellenséggel, Hannibállal és a karthágóiakkal. Az elefántok a félelem és a sérüléseik miatti fájdalom következtében teljesen kontrollálhatatlanná váltak, és az elszabadult óriások nem csak az ellenséget, hanem saját lovasaikat és katonáikat is halálra taposták, hozzásegítve a rómaiakat a győzelemhez. Mivel az elefántok könnyedén képesek mindent elpusztítani ilyenkor, aki vagy ami az útjukba került, ezért megbízhatatlannak és „kétélű fegyvernek” gondolták őket a rómaiak. Egy Karthágóiakkal szembeni győztes csata után a rómaiak hazahajóztak a különleges állatokkal, akiket utána megkínóztak és lemészároltak, ezzel is mutatva, hogy ők arattak győzelmet. Ezeket a vadállatokat sosem tudták igazán

háziásítani, mert nem szaporodnak könnyen fogságban, és még a jól kiképzett állatok is könnyedén, akár egyik pillanatról a másikra vissza tudnak vadulni, és meglehetősen gyorsan rendkívül veszélyessé tudnak válni. Az elefántok mellett megpróbálták oroszlánokat, bikákat és vaddisznókat is kiképezni harcászatra, de ezek az állatok a lovakat is nagyon megrémítették, amelyek ezután szintén kezelhetetlenné váltak. [22]

A már korábban is említett vadállatnak, a medvének, szintén jelentős szerepe volt az ókori görög-római világban. Néha jelentős károkat okozott a földeken, különösen a gyümölcsösökben és a legelőn lévő háziállatok között, amit több fennmaradt festmény és egyéb művészeti alkotás őriz, de az is előfordult, hogy embert ölt. Ennek ellenére mégis inkább elmondható, hogy az emberek sokkal nagyobb veszélyt jelentettek a medvék számára. Hatalmas számban vadászták és fogták be őket, majd az emberek szórakoztatására cirkuszokba szerepeltették őket, mindenféle trükkökre beidomítva őket, vagy pedig kegyetlen módon megkínózták, állatviadalokra küldték és kivégezték őket.

A medvék vadászata úgy zajlott, hogy kutyákkal megkeresték az állatok barlangját, majd a bejárata elé hálóból egy tölcsért alakítottak ki és a kutyák segítségével kikergették az állatot a barlangból a hálóba, ahol végül meg tudták őket kötni, utána fadszékához kötözve ketrecekben vagy ládákban szállították el őket. A medvekereskedelem virágzott ebben az időben. Emellett a vadászatuk olyan formája is előfordult, amikor tényleges célja az állat elpusztítása volt. Ebben az esetben mérgezett csalétket vagy lándzsákat alkalmaztak. A vadászat ezen formája kizárólag a kedvtelési-, és presztízsvadászatról szólt.

Szemben az elefántokkal, a medvéket meg is ették és gyógyító hatást is tulajdonítottak egyes részeiknek, bundájukból pedig gyakran ruhákat készítettek. Az elefánthoz hasonlóan a medvéknek is nagy erőt tulajdonítottak, aminek köszönhetően a vallásban különböző kultuszok alakultak ki körülötte, és mágikus rituálék során is felhasználták őket. Jelentőségüket az is mutatja, hogy csillagképeket neveztek el róluk, és különböző művészeti ábrázolásban is megjelennek, festményeken, szobrokon vagy akár történetekben, ahol először ilyen formában Homérosz Trójai háborúiról szóló elbeszélésében olvashatunk. A medvék sajátos tulajdonságai miatt – nevesül, hogy hatalmasok és vadak – a mitológiában úgy tartották, hogy a félistenek medvék vagy oroszlánok bőrén születnek, és fiatalkorukban oroszlánok, medvék és vaddisznók belsejét fogyasztják. De valószínűleg az irántuk táplált tisztelet és félelemből kifolyólag több területen is felhasználták őket. Az előkelő rangot viselő személyek hordták csak a medvebőrből és/vagy medvefejből készült öltözetet, mint például a kürt játékosok vagy a zászlóhordók.

Az akkori kozmetikai ipar is felhasználta a medvék zsíráját, de rengeteg használati tárgyon is megtalálható szimbólumok voltak, mint a ládikákon, olajlámpákon, edényeken vagy a gyógyszeres ládákon. Elsősorban a medvepéneket tulajdonították gyógyító hatást és mindenféle betegség csillapítására használták, beleértve a fagyási sérüléseket, a köszvényt, a hajhullást, a korpásodást, a nyak- vagy ágyékfájdalmat, az égési sérüléseket, a lábfájdalmat, a fekélyeket vagy akár a légúti panaszokat. A veséje mellett a véré, tüdejét és heréit is javallott volt fogyasztani a gyógyulás érdekében.

A medvék szerepeltetése az arénákban egészen sokoldalú volt. A különböző állatviadatok során egészen abszurd és meglepő párosításokban kellett harcolniuk, előfordult például, hogy medve orrszarvúval, vagy medve fókával harcolt. Azonban alkalmanként az is előfordult, főként Görögországban, hogy bántalmazás nélküli, békésebb kiállításokat szerveztek, ahol az idomárok tanították be az állatokat. Sőt, néha még házikedvencként is tartották őket, ami érdekes módon a római jogban is megtalálható „medvék a magánháztartásokban” témájával kapcsolatos eseteknél.

A vallási és misztikus jelentőségükön túl természettudományos szempontból is nagyon érdekesnek tartották a medvéket, különösen Arisztotelész, akit leginkább a medvék párzási szokásai, körülbelül 40 napig tartó téli álma, változatos étrendje (gyümölcsök, méz, hús, rovarok, hal) és fokozott agressziója érdekelt. Ezen tulajdonságaik miatt több párhuzamot is látott köztük és az emberek között. [23]

A római birodalomban az állatviadatokra rengeteg élve befogott vadállatot szállítottak a birodalom különböző pontjaiból, és az is előfordult, hogy ezek a harci mulatságok hónapokig is eltartottak, ezzel szórakoztatva az uralkodókat és a népet. Kezdetben csak különböző fajú állatokat szerepeltettek, de később ember és állatok közötti harcokat is szerveztek, ahol vagy képzett gladiátorok álltak ki a vadakkal szemben, vagy pedig teljesen képzetlen és fegyvertelen halálraítélteket löktek be az arénába. A látványosság kedvéért az állatokat szépen feldíszítettek, csörgő és villogó dolgokat aggattak rájuk, ezzel provokálva is őket. Ha még így sem bizonyultak elég harciasnak, akkor ostorral, tüzes lándzsákkal és piros leplekkel ingerelték őket.

A császároknak saját vadaskertjei is voltak, ahol szintén szórakozás céljából lehetett látogatni a ketrecben tartott vadakat. Ez a jelenség azonban oly mértékben túlnőtte magát, hogy az Afrikai provinciákból szinte teljesen kiirtottak bizonyos vadállatokat, és császári tilalomra volt szükség a vadászatuk megfékezése érdekében. [24]

A vadállatok mellett a kutyák szerepéről sem feledkezhetünk meg. Az ókori klasszikus szerzők több kutyafajt is megjelölnek, amelyek ebben az időben fontos szerepet töltek be, és

nagy segítséget nyújtottak az embereknek. Ezek közül a két legismertebb fajta a gyors lakóniai (spártai) és a masszív, erőteljes molosszai volt, mindkettő Görögországból származott. Két legfontosabb feladatuk a ház és a háziállatok őrzése, valamint a vadászat volt. Ha egyikre sem voltak képesek, nem tekintették őket értékesnek. Cato, az első római szerző, aki írásaiban a mezőgazdasággal foglalkozott, úgy vélte, hogy a kutyákat napközben láncra verve kell tartani, hogy este legyenek kellő energiájuk, és elég éberek legyenek ahhoz, hogy megvédjék a birtokot és a jószágokat. Marcus Terentius Varro kezdetben egyetértett ezzel a nézettel, de egy későbbi művében azt írja feleségének, hogy tartsanak jó természetű, energikus kutyákat, akik jobb bánásmódot érdemelnek, és napközben inkább aludjanak bent a házban mielőtt éjjel kiengedi őket. Varro csak a második fajtáról ír, aki tökéletes választás pásztorkutyának a nagy fejével, vastag vállával és nyakával, óriási mancsaival, illetve mély ugatásával, hogy vizuálisan és vokálisan is megfélemlítse a farkasokat, medvéket vagy egyéb betolakodókat, illetve fehér színével, hogy a sötétben vagy szürkületkor is könnyen észre lehessen venni, és ne tévesszék össze a farkasokkal. A házőrzőknél és gazdaságokban pedig inkább a fekete színt preferálták, hogy napközben elriassa a tolvajokat, éjszaka pedig kevésbé legyen látható a betolakodók számára. Fontos volt, hogy megfelelő helyről származzon a pásztorkutya, és arra legyen kiképezve, hogy a nyáját védje minden áron, és ne akarjon állandóan a vadak után futni. A kutyákra vastag bőrnyakörvet tettek, hogy védjék a nyakukat a lehetséges támadóikkal szemben.

Az ókori mezőgazdasági művek nem igazán foglalkoztak a vadász-kutyák témájával, mert erre egy másik irodalmi műfaj, a Cyngeticon szolgált. Egyik legismertebb szerzője Xenophón. Művében két lakóniai kopófajtát ír le: a kasztóriaiakat, amelyeket Kasztorról neveztek el, aki különösen érdeklődött irántuk, valamint a vulpíniaiakat, amelyekről azt tartották, hogy egy kutya és egy róka utódai. A lakóniai kutyáknak nagy testűnek kellett lenniük, kis fejjel, egyenes orral, felálló fülekkel, hosszú és hajlékony nyakkal, valamint fénylő fekete szemekkel. Színük lehetett barna, fehér jegyekkel a pofán, mellkason, lábakon és háton, vagy fekete, barnás foltokkal. Fontos elvárás volt feléjük, hogy ne maguknak, hanem az embereknek vadásszanak, és sértetlenül vigyék oda az elkapott vadat. A lakóniai kutyák lassabbak voltak és inkább szaglás alapján követték a nyomokat. Azonban az agarak őseinek számító *verragus* olyan gyors volt, hogy a vadász csak lóháton tudta követni, amely inkább látás alapján követte a nyomokat, nem pedig szaglás után. A kutyák akkori jelentőségét az is mutatja, hogy rengeteg falfestmény és mozaik ábrázolás is készült róluk, amelyek közül több a mai napig fennmaradt. [25]

Vallási okokból is rendszeresen mutattak be állatáldozatokat. Ilyenkor fontos szempont volt, hogy az állat élő legyen, ha halott állatot kínáltak fel, akkor az felajánlásnak számított az

isteneknek. Az áldozati állatok lehettek háziállatok, mint juh, kecske, szarvasmarha, csirke, de vadállatok is áldoztak fel az ókoriak, így például vaddisznót, szarvast, nyulat stb. Az állatáldozatot időnként az állatok rituális elfogyasztása követett. Rómában kizárólag háziállatokat áldoztak fel, mert akár az emberáldozatot, a vadállatok feláldozását is barbár dolognak gondolták. Megjegyzendő, hogy az ókori Görögországban is előfordultak állatáldozatok, noha jóval ritkábban, ahol leginkább vadállatok, például szarvasokat használtak. Az áldozatokat leginkább Artemisznek ajánlották fel, aki a vadászat és a „külvilág” istene volt. Ő volt a határok és azok betartásának az istennője, aki egyben az idegenek asszimilációját is lehetővé tette, azért a feláldozott vadállatokból háziállatok váltak a rituálét követően. [26]

Az állat dologként, azaz jogtárgyként való polgári jogi kezelésének alapjai egészen a római jogig vezethető vissza. A római jog ugyanis az állatot dologként (res), pontosabban az emberi jog hatálya alá tartozó dologként (res humani juris) tekintette, és ezt a megközelítést vette át a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény 94. § (1) bekezdése, valamint a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:14. § (1) bekezdése is. A természetben szabadon élő vadállatok bárki által birtokolható dolognak minősültek. A római jog nem ismerte külön a vadászati és halászati jogot. Azonban a szelídített vadakra és a méhekre speciális szabályok vonatkoztak, és a római jog szerint tulajdonjog tárgyai voltak, amíg az állat visszatérési szándéka is megmarad. [27]

c. Az ókori Görögország

A görögországi állattartás fő típusa a pásztorkodás volt, ahol juhokat, kecskéket és szarvasmarhákat tartottak. Az állatokat húsukért, tejükért, gyapjójukért és trágyájukért is tartották, ami segített biztosítani a megfelelő minőségű termőföldeket. Mivel gyakran az emberek sok állatot, de kevés földet birtokoltak, kénytelenek voltak a pásztorkodó életmódot folytatni, ahol nagy távolságokat tettek meg, hogy nyáron és télen is megfelelő területeket találjanak az állatoknak a legeléshez. Néha azonban a vegyes gazdálkodás is előfordult azoknál, akik rendelkeztek földekkel. A pásztorokat hetente többször meglátogatta a család többi része, akik ilyenkor élelmet és egyéb szükséges dolgokat is vittek nekik. [28]

Görögországban az ókori olimpiákat Olümpia városában tartották meg. A sportversenyeket Zeusz tiszteletére rendezték, ezért szorosan kapcsolódtak a vallási rituálékhoz. Ez jelenti az ókori olimpiai játékok legnagyobb eltérését az újkori olimpiákhoz képest. A versenyek a nyári napforduló utáni első telihold idején kezdődtek, és öt napon át tartottak. A többféle futó-, és

különböző atlétikai versenyek mellett jelentős szerepet kaptak a ló- és kocsiversenyek. Ezek rendkívül költségesek voltak, ezért csak a legtehetősebbek engedhették meg maguknak. A megfelelő versenylovak kitenyésztéséhez szükség volt nagy legelőkre, megfelelő istállókra és kellő mennyiségű személyzetre (lovászok, baromorvosok, kocsihajtók stb.). A kocsikat négy ló húzta, és a hajtó állva irányította őket. Győzteseknek és veszteseknek nem a kocsisok, hanem az állatok tulajdonosai számítottak. [29]

Az ókori görög filozófusok és írók fent maradt szövegeiben számos utalást találunk a korai állatvédelemmel kapcsolatban. Ezek a törvényeknek vagy szabályoknak is nevezhető példák tiltják egyes állatok megölését, vagy szigorúan büntetik azokat az embereket, akik fájdalmat és/vagy szenvedést okoznak egyes fajoknak. Ezek a szövegek mind arra utalnak, hogy az ókoriaknál is megtalálhatóak volt az igyekezet az állatokkal szembeni igazságságra és méltányos bánásmódra. Érdeemes megemlíteni, hogy több olyan szerző is volt, akik támogatták a vegetáriánus étrendet. Aratos, akit később Cicero fordított le latinra, azt mondja, hogy az emberiség hanyatlása egyenesen akkor kezdődött el, amikor lemészárolták és megették az első ökröt, és ezt látva az igazságosság istennője, Diké, elhagyta a földet és az égbe távozott. Több mítosz is létezik arról, hogy az emberek hogy álltak hozzá az állatok feláldozásához és leöléséhez. Az egyik szerint kezdetben nem is érezték magukat felhatalmazva, ezért a delphoi jósdához fordulnak, hogy onnan nyerjenek jóváhagyást cselekedetükhöz. Másik mítosz szerint először csak vadállatokat öltek le, azt is csak önvédelemből, és csak később jutottak el oda, hogy a szelídebb állatokat is lemészárolják. Ezeket az elméleteket gyakran kötik Pütagorasz nevéhez, aki támogatta a vegetarizmust és vallotta az állatokkal szembeni igazságosságot.

Arisztotelésznek átfogó zoológiai ismeretei voltak és ő felfedezett több hasonló, akár azonos viselkedést és gondolkozást az emberek és az állatok között. Egyik leghíresebb kötete a témában „Az állatok története”, amely alapos megfigyelésen és állattani adatok gyűjtésen alapul. Négyféle különbséget vizsgál az állatok között: az egyes testrészek eltéréseit, az életmód, a tevékenység típusok különbségeit, valamint a konkrét jellemvonások eltéréseit. [30] Emellett egy teljes hierarchiát állított fel az élőlények között és úgy gondolta, hogy az állatok éreznek, de mégis alacsonyabb rendűek, mint az emberek, mert hiányzik belőlük a racionális lélek, vagyis az értelem és az intelligencia. [31]

Ezzel szemben Plutarkosz műveiben több helyen is leírja, hogy mennyire elítéli az állatokkal szembeni kegyetlenséget, hisz ők is rendelkeznek értelemmel, és képesek ugyanúgy szenvedni és érezni, mint az emberek. Az ő egyik elbeszélésében számol be róla, hogy egyszer az ókori Athénban pénzbírságra ítélték egy férfit, aki élve megnyúzott egy kist, valamint, hogy

az athéni nép közköltsége való étkeztetést szavazott meg egy kóbor kutyának, aki Aszklépiosz szentélyét őrizte, és egyszer egy fosztogató nyomába eredt. [27]

d. Az ókori Kelet

Az ókori Mezopotámiában családi gazdálkodást folytattak, és a fő háziállatként kecskét és juhot tartottak, de előfordult a sertés, a gazella, a szarvasmarha és a szamár is, melyeket munkavégzésre, szállításra használtak. Istállózó állattartás zajlott, nagyon jelentős volt a tejtermelés, és baromfikat is tartottak a tojásuk és a húsup miatt. Nagyon jellemző volt a kereskedelem, egzotikus állatokat is exportáltak, amelyek luxuscikkeknek számítottak. Jelentős volt a mezopotámiai művészetben az oroszlánábrázolás. Számos művészeti tárgyon, mitológiai történetben, vallásban és a mágiában is visszaköszön a ragadozó motívuma. Szobrokat, amuletteket készítettek belőlük, és palotadomborműveken is megörökítették őket. Meghatározott helyeken, mint például bejáratoknál vagy átjáróknál történő elhelyezésük a gonosz behatolása és ártó démonok ellen nyújtott védelmet. De az antropomorf isten ábrázolása is gyakori volt, amikor az állati és emberi külsőket vagy a különböző állatfajok külsejét keverték az istenek ábrázolásakor, és leggyakrabban a keverék lények egyik alkotója mindig az oroszlán. Ennek oka abban kereshető, hogy az oroszlánokat nagy tisztelet övezte Mezopotámiában külső és belső tulajdonságaik – mint a bátorság, vakmerőség, agresszivitás, vadság és nemesség – miatt. Testrészeik felhasználása révén ezeket a jellemvonásokat igyekeztek a teremtményekbe beépíteni. [32]

Az ókori Indiában a hindu és buddhista vallási társadalmak eleinte, bizonyos esetekben engedték az állat leölését és állatáldozat bemutatását. A végszükségben történő húsup megevése mellett csak három esetben volt elfogadható a leölésük: az isteneknek bemutatott áldozat, az atyáknak bemutatott életfelajánlás, illetve az előkelő vendégek fogadásakor. Idővel ezeket is elhagyták és teljes mértékben az Ahimsa elv alapján éltek, aminek lényege, hogy ne árts és ezzel együtt a vegetarianizmust is támogatták. Az indiaiak a Védák könyveire támaszkodva igyekezett a tehenet a szentséggel és sérthetetlenséggel összekapcsolni, hogy szent állatként tiszteljék, és megölésüket szigorúan tiltsák. [33] A szent Védák és egyéb eposzok, illetve vallási könyvek tele vannak az állatgondozással és egészségügyi kezelésükkel kapcsolatos tanítással. India középpontjában a vallás állt, ahol a tehen egy fontos szerepet töltött be, a tápláló tejtermékeivel és egyben kulturális és etikai jelentősége miatt. Kivágták a dzsungelket és mellettük fekvő területeken legeltették a szarvasmarhákat. A teheneket naponta háromszor fejtek, a bikákat pedig kiherélték és az ökröket a mezőgazdasági munkafolyamatokba fogták

be, szállításra, szántásra és öntözésre is használták őket. Kuttyákat házuk őrzésére és vaddisznók elriasztására tartották, juhokat a gyapjukért, kecskéket pedig főként a tejükért. Az ősi India emberei úgy vélték, hogy a tehenek nélkülözhetetlenek az emberiség túléléséhez, táplálásához, védelméhez, fejlődéséhez és kultúrájához. A tejük különleges energiát, erőt és intelligenciát biztosított, a trágyájuk pedig a mezőgazdasági növények termelését segítette, az elhullott állatok bőre a bőrparhoz járult hozzá. Ezek miatt a tehentartás teljes mértékben hozzátartozott az védikus korszakban az indiai életmódhoz és gazdasághoz. Egy tehen ellopásáért és bántalmazásáért halálbüntetés járt, ha valaki bikákat harcra kényszerített egymással vagy megsebesített, pénzbírsággal sújtották. Az emberek szentként tekintettek a szarvasmarhára és a szerencse, a boldogság és az egészség forrásának is tartották. Az indiai vallási papokat tartják az első állatgyógyítóknak, akik foglalkoztak az általuk tartott beteg állatokkal és különböző gyógynövényekkel igyekeztek kezelni őket.

A lovakat is nagy becsben tartották, különböző harci, szállító vagy ünnepi szekerek elé fogták őket. Többféle lófajtát tartottak, melyek közül a telivérek kiemelt szerepet kaptak. Minden fajtát külön istállóban helyezték el, és rendszeresen képezték őket a hadviselésre. A lovak mellett harci elefántokat is tartottak, akik szintén fontos szerepet játszottak a különböző harcokban és erődök megrohamozásában. Az elefántok agyara nagyon értékesnek számított, de aki megölt egyet, azt halálraítélték. Már ekkor mind a lovak, mind az elefántok gyógyászatára nagy gondot fordítottak és különböző szakembereket alkalmaztak. Az ókori Indiában az orvoslás is nagyon jelentős volt, rengeteg gyógynövényt használtak és különböző állati nedveket is. Ezek közé tartozott a kígyóméreg, amit élő, egészséges fekete kobrából nyertek ki, és köztudott volt, hogy szájon át beadva, nagyon kis dózisban erős stimuláns hatású, de más állatok epéjével keverve, például vaddisznó, kecske, bivaly, páva, rohu hal, teljesen más hatása lesz és különböző betegségek gyógyítására alkalmazták. Mindezek mellett az úgynevezett „tehénterápia” alkalmazása is jelentős volt, amit a szent Védák könyve is említ. A Panchgavya, az öt fő anyag, amit a tehenektől kapunk, a tej, a túró, a vaj, a vizelet és a trágya elfogyasztva, vagy külsőleg alkalmazva, vagy a környezetbe permetezve gyógyító hatásúnak tekintettek. Megállapították, hogy használatukkor fokozzák a szervezet immunválaszát, hatékony lehet vese-, vagy cukorbetegségek kezelésére, és azt is kimutatták, hogy fokozzák a makrofágok fagocitózisát, ezzel segítik megelőzni a bakteriális fertőzéseket. Ezek mellett úgy vélték, hogy a tehéntrágya alkalmas a bőrbetegségek kezelésére, a túró és az író probiotikus hatásúak, a vaj pedig javíthatja a memóriát és csökkentheti a mentális feszültségeket. Elmondható, hogy az ókori indiai kultúra és civilizáció nagyban hozzájárult az állati, és a humán orvoslás fejlődéséhez egyaránt. [34]

3. A középkor

a. Vallási nézetek

A középkort a Nyugat-Római Birodalom bukásától, 476-tól Amerika felfedezéséig, 1492-ig számítjuk. [1] Ebben a korban az állatokhoz és az állattartáshoz fűződő viszonyt jelentősen meghatározta a keresztény vallási szemlélet és a kereszténység néhány akkori kiemelkedő alakja, illetve különböző, abban a korban élő filozófusok és írok gondolatai és eszméi. A 13. században Európa egyik jelentős alakja, a filozófus-teológus Aquinói Szent Tamás Arisztotelész gondolatai mellett érvelve azt fogalmazta meg, hogy az ember kognitív képességei meghaladják a többi állatét, ezzel kiemelkedve közülük. Alapvető állítása volt, hogy az emberi intelligencia meghaladja az állatokét, akik főként csak az ösztöneikre hallgatva cselekednek mintaszerűen, szinte kiszámíthatóan, és ezzel szemben mi, emberek magasabb rendűnek számítunk. Aquinói szerint az értelem az, ami meghatározza az emberi akarat érvényesülését, és mivel az állatok ezt nélkülözik, nem lehetséges számukra a tudatos cselekvés, és nem érzékelik azok erkölcsi státuszát. Továbbá, az állatok emberi felhasználásával kapcsolatos véleménye az volt, hogy Isten azért teremtette az állatokat, hogy az emberek eszközként használhassák őket, következmények nélkül. Ez magában foglalja, hogy akár megölhetik vagy elfogyaszthatják őket. [35] Tehát Aquinói kimondta, hogy az embereknek nincsenek kötelezettségei az állatok irányába, mert ők csak eszközök, emiatt nincsenek jogaik és bűn se követhető el ellenük. Azonban közvetett erkölcsi kötelezettség lehet, mert az állatokat bántalmazó, vagy velük durván bánó ember, később saját embertársával is bánhat hasonlóan kegyetlen módon, illetve vagyoni jogsértést követhet el más ember tulajdonával, ha bántja az állatát. [36]

b. Házasítás a középkorban

A középkorban az alapvető elv az volt, hogy állatok szorosan az emberekhez tartoznak, amely talán mondhatjuk, hogy a házasítással kezdődött. A háziállatok alapvető tulajdonként szolgáltak, munkaerőt, táplálékot vagy nyersanyagokat tudtak biztosítani a tulajdonosuknak. A vadállatokat azonban a tulajdonuk rombolóinak tekintették, legyen szó a gabonaföldjeikről, melyeket a rágcsálók károsítottak, vagy a növényevő, legelő állataikról, akiket pedig a ragadozók tizedeltek. A házasított állatok közül a tyúkokat elkezdték jobban megbecsülni a

tojásaik miatt és bár néha fogyasztottak csirkehúst, egyáltalán nem az számított a legnépszerűbb húsnek a középkorban.

Ugyanakkor a háziiasítás szépsége és hasznossága mellett egyre gyakoribbá váltak a zoonózis betegségek megjelenése is. Amint az emberi és az állati populációk elkezdtek egyre szorosabban együtt élni, nagyobb esélyt adtak a különböző kórokozóknak és parazitáknak arra, hogy egyik fajról a másikra terjedjenek, adaptálódjanak és akár halált is okozzanak az emberek között. Ilyen volt például a keleti marhavész, a ragadós száj-, és körömfájás, a veszettség vagy a lépfene. Ezekből a ragályos betegségekből nagyon könnyen alakultak, és a mai napig alakulhatnak ki akár világjárványok is. A középkorban jellemző zoonózis betegségnek számított a szarvasmarhától származó tuberkulózis vagy a baromfiktól eredő influenza. De akkoriban a legnagyobb jelentőségű a bubópestis volt, amely a 11. század elején terjedt át az emberekre, jelentős világjárványt okozva, óriás számú halálesettel, amely a lakosság közel felének a halálát okozta. A halálos betegséget a *Yersinia pestis* nevű baktérium okozza, amelyet Közép-Ázsiából származó, kereskedő hajókra felszökött rágcsálók, leginkább patkányok hordoztak, és a rajtuk élő bolhák terjesztették el az emberek között Európában. A pestis pneumotikus formája a levegőben szállva, emberről emberre terjedt tovább. Az emberek mellett a sertések is megfertőződhetek a bolhák által terjesztett baktériummal, és köztük is nagy arányú volt az elhullás. [37]

A középkori hit alapja az ember teljes körű uralkodása volt minden egyéb élőlény felett, és eszerint a háziállatok is az embereknek voltak alárendelve, és csak azért léteztek, hogy használni tudjuk őket. A korai középkorban a háziállatokat a törvény úgy kezelte, mint az élettelen tárgyakat. Tulajdonban voltak és a különböző hasznos funkciójuknak megfelelően tenyésztették őket. Legfontosabb hasznosításuk a táplálékforrás volt, de emellett a gyapjuk, szőrük, bőrük és munkabírásuk is jelentősnek számított. A kori középkor legkorábbi írásos forrásaiban számos kutyafajta megemlítésével találkozhatunk. Mint az ókorban is, itt is voltak olyan fajták, amelyek a pásztor feladatok ellátására voltak a legalkalmasabbak, és remekül helyálltak a juh-, a szarvasmarha-, és a sertécsordák és nyájak őrzésében. Emellett a házörző kutyák is jelentősek voltak, mert védték a gazdaságokat és az udvarokat. Egyes törvények utalnak vadászkopókra, nyomkövetőkre és verseny kutyákra is. A vadászkutyákat a különböző vadakra történt specializálódásuk alapján is megkülönböztetik, például szarvas-, vagy nyúl kutyák. Tehát láthatjuk, hogy az emberek és a kutyák között ugyanúgy, mint korábban, egy szoros kapcsolat állt fent.

Ennek ellenére a falusi emberek többre tartották a nagytestű, igavonó háziállatokat, akik a segítettek nekik a gazdasági munkákban. Az összes akkori törvényben hangsúlyozzák, hogy a

szarvasmarhák milyen jelentősek és fontosak a szántásban és a vontatásban, így bárki, aki ebben a feladatukban valamilyen módon megakadályozza őket, büntetésben részesül. Az 5. században uralkodó Vizigót család törvényeikben például leírják, hogy aki megcsonkítja más állatát vagy levágja fülét, farkát, vagy végtagjait, ugyanolyan büntetésben részesüljön ő is. A tulajdonosok pedig kártérítést kaptak a kiesett munkaerő miatt. A törvényekben az is szerepelt, hogy aki kölcsönkéri más állatát és a munka során túlhajszolja, büntetést kellett fizetnie a tulajdonosnak az okozott kár miatt, ami a kihajszolt állat kiesése miatt éri.

Ez a gondolat, hogy az állatok munkaképességét meg kell óvni, az egész középkoron át megmaradt. Később a 13. században Walter of Hanley állattenyésztési kézikönyvében megemlíti, hogy a tulajdonosoknak, legyen szó földművesről vagy kocsisról, felelősséget kell vállalniuk a rájuk bízott állatokért és ügyelni kell rá, hogy ne legyenek túlterhelve és túlhajszolva, és sérülésektől is mentesek maradjanak. Amint egy ökör nem tudott tovább dolgozni, levágták és eladták a húsát és bőrét, ami gyakran teljesen vissza is hozta az állat eredeti árát. A korai középkorban az ökrök mellett lovakat is elkezdtek használni szekerek húzására és szállításra. Több leírásban is olvashatunk róla, hogy a lovak hatékonyabbak voltak az ökröknél, gyorsabban és hosszabban tudtak dolgozni, de azt a szempontot is mérlegelni kellett a tulajdonosoknak, hogy a lovak eltartása drágább, mert szénára és abrak takarmányra is szükségük volt, illetve kiöregedésük után nem hoztak annyi hasznot, mint egy ökör. Ennek ellenére sokoldalú felhasználása – mint a kocsihúzás, szántás és lovaglás – miatt a kisebb gazdaságokban igen kedvelt háziállat volt. A később elhullott és megnyúzott állati bőrből cipőket, ruhákat és lakberendezési tárgyakat is készítettek. [37]

A korai középkorban a kisebb háziállatok, mint a juh vagy a kecske elterjedtebbek voltak a szarvasmarháknál, főként tejük és a belőlük készült különböző tejtermékek, illetve a juhok értékes gyapja miatt. Ez meghatározta a kereskedelmüket is, így a juhok száma jelentősen meggyarapodott és a gyapjú olyan fontossá vált, hogy ezzel csökkentette a juhok másfajta felhasználását, és a vágyat a birkahúsrá elnyomta a gyapjúkereskedelemből származó haszon élvezete. A középkorban a háziállatok közül a sertések is igen jelentősnek számítottak. Kétféle tartásmódot alkalmaztak: vagy szabadon engedve az erdős területeken, egy kondás felügyeletével, vagy pedig egész évben ólakba bezárva.

Az állatok, mint tulajdon, státusznövelő funkciót is betöltöttek. A magas státuszú állatok iránti vágy tehát már korán kezdetét vette a történelemben, és ezáltal voltak olyan fajták, melyeket direkt azért tenyésztettek, hogy minél szebbek és minél mutatósabbak legyenek. Ez lehetett egy különleges színváltozat, a hosszú szőr, vagy fül, vagy akár egy erősen kunkorodó fark is.[37]

c. Lovak a középkorban

A különlegesebb megjelenésű állatok előnyt élveztek társaikkal szemben és drágábbnak is számítottak. Legmagasabb státuszú állatoknak a középkorban a lovakat tartották, mert szorosan összefonódtak a lovagi kultúrával. Jordanus Rufus, aki egy olasz nemesi családból származott és őt tartják az egyik legelső embernek, aki állatorvosi munkával foglalkozott, azon belül is leginkább a lovakkal. Jordanus Rufus a következőt írta a lovakról: *„Egy állat sem nemesebb a lónál, hiszen a lovak által a hercegek, a mágnások és a lovagok elválasztják magukat a közönséges emberektől, és csak egy ló közvetítésével lehet méltó módon úrrá lenni közöttük”*.

A 8. századtól kezdődően a lótenyésztés odáig vezetett, hogy egyre nagyobb és robusztusabb harci lovak formálódtak, melyek értékét nem csupán a méretük határozta meg a háborúban, hanem jellemük, bátorságuk és harciasságuk is, amelyre nagy szükségük volt a lovagoknak a csaták során. Emellett a csatatéren a kinézetük is fontos státusszimbólumnak számított: a hosszúra tenyésztett sörényük és farkuk azt jelképezte, hogy a középkorban a hosszú haj az emberek körében is a magasabb státusz jele volt. A harci lovak mellett más lófajták is kedveltek voltak, például a Palfreyek, melyek egy sokkal finomabb és elegánsabb testalkattal rendelkeztek, ennél fogva tökéletes hátszlónak számítottak, kifejezetten a hölgyek körében. A legtöbb középkori ló azonban szekerek vagy kocsik elé volt fogva, azért a nemesebb fajták mellett az egészen olcsó, falusias fajták is elterjedtek voltak. [37]

d. Az állat mint tulajdon

Az emberek tulajdonjogát a saját állataikhoz nagyon komolyan vették és a lopást szigorúan büntették. Ezek a törvények egész bonyolultak voltak abból a szempontból is, hogy ha valaki egy zárt istállóból vagy ólból lopott el egy állatot, akkor azt szigorúbban büntették, mintha csak a szabad legelőről lopott volna el egyet. Ha egy állat elkóborolt vagy eltévedt gazdájától, az ugyanúgy a gazda tulajdona maradt, így elvétele szintén lopásnak minősült. Az egyházi törvények teljes mértékben egyetértettek abban, hogy az állatok ellopását bűncselekményként kell kezelni. A büntetéseket vallási szankcióval is kiegészítették, és a tolvajnak vezekelnie is kellett bűnéért. Voltak olyan vadon élő állatok, akikre szintén tulajdonként tekintettek, annak ellenére, hogy szabadon éltek. Ilyenek voltak például a szarvasok vagy a méhek, melyekre ugyanúgy vonatkoztak a lopási törvények. De idetartoztak a vadászat során megsebzett vagy csapdába ejtett állatok is, akik a vadászaik tulajdonába kerültek.

A 13. században azonban változtak az eddigi törvények, és azt mondták, hogy a vadállatok, a halak és a madarak nincsenek senki tulajdonában, mindaddig, amíg valaki el nem fogja őket. Ha pedig innen sikerül megszökniük, akkor a tulajdonjog megszakad, és a következő birtokosukra száll át. A törvények különbséget tettek az állatok között is, és a nagyobb értékkel rendelkezők ellopásáért vagy megsebesítéséért nagyobb büntetéseket szabtak ki. Ezek alapján elmondható, hogy a korai középkorban a törvények által felállított értékhierarchia révén kezdik finomítani az emberek állatokról alkotott képét. De ezek mellett fontos tisztában lenni azzal, hogy ezeket a törvényeket túlnyomórészt a nemesség írta, és az ő értékfelfogásaikat fejezik ki, és nem a falusi emberek állatokkal szembeni megítélését.

Legmagasabb és legértékesebb pozícióba a harciállatokat helyezték, akik feladataikkal a leginkább tudták növelni gazdáik státuszát. Ehhez tartoztak a vadászatnál is sokat segítő harcilovak, a vadászólymok és vadászkutyák, illetve a félig házasított szarvasok. Ezek lopásáért járt a legszigorúbb büntetés. Az emberek viszonyát az állatokhoz és azok értékéhez kapcsolódó nézeteit leginkább az az összehasonlítás szemlélteti, hogy az állati tulajdonokat az egyes emberekkel vagy emberi testrészek értékével hasonlították össze. A vizigótok 33 nemes embert például 500-szor értékesebbnek minősítettek, mint a legnemesebb állatot, a frankok egy ember fülét vagy orrát kétszer olyan értékesnek ítélték, mint egy ménest, a burgundok egy nemes ember fogát több mint kétszer olyan értékesnek ítélték meg, mint a legértékesebb vadászólymot, míg a legalacsonyabb társadalmi osztályba tartozó ember foga felért egy vadászkutya értékével. Érdekes, hogy a tulajdonviszony mégsem volt teljesen egyoldalú. A tulajdoni kötelék, igaz óvatosan, de mondhatni kétirányba működött a felek között. Az egyik alapvető kapcsolat az volt, hogy a tulajdonosnak felelősséget kellett vállalnia állata tetteiért. Ha az állat kárt okozott valaki termésében, az állat tulajdonosnak kellett megtérítenie a veszteséget. Ugyanígy, ha egy veszélyes állat embert ölt, a gazdának meg kellett fizetnie az emberölés árát. Ezenkívül az állatok néha gazdáik helytelen viselkedéséért járó büntetésekből is részesültek. Bár az emberek és állatok felelőssége összekapcsolódott, a kettő mégis elkülönült. Az állatokból hiányzott az értelem és a tudatos szándék, ezért cselekedeteik jellege eltért az emberekétől. [37]

e. Vadászat és húsfogyasztása középkorban

Az emberek és az állatok között a legrégebbi kölcsönhatás a ragadozó és préda kapcsolat volt. Ez a középkorban is hasonlóan zajlott, a vadonélőket, a félvadakat és a háziállatokat is elfogyasztották táplálékként. Akkoriban úgy vélték, hogy attól függően, hogy milyen állat húsát fogyasztják, annak tulajdonságait és jellemvonásait is fel tudják venni vele együtt. Emiatt egy egyházatya megtiltotta, hogy nyulat vagy hiénát egyenek, azok furcsa szexuális szokásaik miatt, melyektől, véleménye szerint, az ember is kicsapongóvá válna. A húsalapú táplálkozást nagyrészt a vadhús képezte, amit a vadászatok során ejtettek el. A középkorban a vadászat sokszínű volt és nagy hagyománynak örvendett. A nagy erdei vadaknak két fő vadászati módszere volt, de mindkettő az ember és a kutya szoros együttműködésén alapult. Az egyik módszer leginkább a vadászkutyák szaglásán alapult, akik a vadat az íjászok irányába terelték, majd felkutatták a sebesült vadat. A másik formája inkább a sportról szólt, mint az élelemgyűjtésről és sokkal inkább rituális jellegű volt. Ekkor sok kiképzett kopót engedtek szabadon, hogy kergesse a vadat, majd szorítsa sarokba amíg odaér egy vadász és karddal vagy lándzsával le nem szúrja azt. Ez a típusú vadászat nagy ügyességet kívánt meg a kutyáktól és inkább sportként funkcionált. Vadászkutyákból is különböző hasznosítású fajtákat tenyésztettek és képezték ki. Voltak a nyomkövető kutyák, az agarak, akik gyorsaságukról és nagy termetükről voltak híresek, de voltak olyan fajták is, akiket azért képezték ki, hogy segítsenek a zsákmány megölésében. A germán törvényekben szerepelnek nyúl kutyák, de nagyobb vadra, medvére vagy bivalyra vadászó kutyák is, akik a kéziratok alapján a mai mastiffokra hasonlítanak. Az akkori farkaskutyákat nagyra becsülték, mert remekül fel tudták venni a harcot a nagyobb ragadozókkal, és szembe tudtak szállni akár a háziállatokat fenyegető farkasokkal is. Legnagyobb számban mégis a kistestű vadászkutyák voltak, akik a mai tacsók és terrierek őseinek számítanak. A középkori vadászati kézikönyvek szerint a vadászkutyákat a kennelekben kenyérral kell etetni, és igazi húst csak a sikeres vadászatok után kaphatnak, egyrészt mint egy rituálé, másrészt mint egy jutalom, hogy megerősítsék bennünk a vadászat iránti vágyat. Legnépszerűbb vadnak a szarvas számított, akinek több fajtája is előfordult az erdőkben és előszeretettel vadászták őket. Második legkedveltebb zsákmány a vadkan volt, amire vadászni veszélyesnek számított. Egy feldühödött vadkan ellen nagyon nehéz dolga volt még egy tapasztalt vadásznak is. Nem véletlen, hogy a vadkan maradt a középkor egyik erőteljes alakja, akitől féltek az emberek, de egyben tisztelték is. A nagyvadak mellett azonban az apróvadak is jelentős élelemforrásnak számítottak, még ha egy kevésbé látványos vadászat

eredményei is voltak. Az üreginyulak vadászatára gyakran használtak görényeket, vagy kistestű vadászkutyákat, de a legegyszerűbb módja a nyúlhúshoz jutásnak az állatok tenyésztése volt.

Először a szerzetesek kezdtek el foglalkozni a tenyésztésükkel, mert nem tekintették húsnak, ezért a böjti időszakban is fogyaszthatónak számított. Kedvelt apró vadnak számítottak a kisebb madarak, akik vadászatához főként sólymokat használtak segítségül. Kacsákat, libákat, de még nagyobb vízi madarakat is képesek voltak elkapni, de ehhez nagyon jó kiképzésre volt szükségük.

A korai középkorban nagy volt a különbség a gazdagok és a szegények táplálkozási szokásai között. Míg a nemesek megtehették, hogy gyakran kerüljön az asztalra hús, a drágasága miatt a szegényebb emberek inkább vegetáriánus étrendet követtek a költséghatékonyság érdekében. Az étkezéshez fűződő viszonya a középkori embereknek az „az vagy amit megeszel” elv fogalmazza meg legjobban. A keresztények a vért szennyezőnek tekintették, ezért a vérszívó állatokat fogyasztásra alkalmatlannak ítélték, vagy ha az emberek vérrel átitatott húst ettek, már azt is szennyezőnek tartották. A vér az élet szimbólumaként összefonódott, ezért élő állatok levágásakor ügyelni kellett arra, hogy a vért elkerüljék, miközben az állatokból étel készült. A keresztény mészárosok ezt úgy értelmezték, hogy a vágás során el kell azt kerülni, hogy a hús kontaminálódjon a vérrel, ezért jól ki kellett véreztetni a levágott állatokat, mielőtt a húsból fogyasztható étel lett.

Az iszlám vallás megjelenésével újfajta étkezési szokás lépett érvénybe, a *halal*, ami meghatározta a muszlim közösségeket. Tiltották a sertést, a vért és a hullák fogyasztását, de emellett a húsevő állatok megevése is tiltott volt. Az egyház azt is tiltotta, hogy más állat által megölt állatot megegyenek, mert az már szennyezettnek számított. Ha valaki mégis ilyen húst fogyasztott, akkor annak a vezekelnie kellett, attól függően, hogy pontosan mit evett meg. [37]

f. Állatok ábrázolása

A kora középkori irodalomban az állatokat megjelenítették irodalmi szövegekben, de az illusztrátorok is ezeket az állatokat választották alkotásaik megjelenítéséhez. Azonban a 12. és 13. századra megjelentek a történekművekben és az ábrázolásokban is a kitalált állati alakok, akiket különböző emberi tulajdonságokkal is felruháztak. Ezek a mesebeli, fantázia megjelenítések egyre inkább kifejezték az újfajta viszonyt az állatok felé, és mint metaforák jelentek meg, példát mutatva a helyes cselekedetekre az emberek felé. E nézetek népszerűsítésével az akkori történetírók akarva, akaratlanul is megváltoztatták a középkori emberek felfogását az állatokkal

kapcsolatban és lassan el kellett ismerniük, hogy az állatok mégiscsak jobban hasonlítanak az emberekhez, mint azt a keresztény filozófusok korábban gondolták.

A 13. századra teljesen elfogadottá vált, hogy az állatokat az emberek példaképeként tekintik, és az eddigi határok szép lassan kezdtek elmosódni. Az egyik ilyen legkorábbi irodalmi forma a mese volt, ahol állatok szerepeltetésével mondtak el tanulságos történeteket, amikből az embereknek le kellett vonni az erkölcsi következtetéseket. Az egyik ilyen a holló és a róka tanmeséje, ahol a róka ravaszságának köszönhetően, a holló kiejtette a sajtot a csőréből, és a róka megkaparintotta. A bestáriumok sokáig a szerzetesi kultúra részét képezték, és fő funkciók a keresztény tanulságok levonása volt, de idővel a mese, vagyis fabula műfajával egyre inkább egyesítették őket. Bár az irodalomban az emberek és az állatok közötti határok egyre inkább elmosódtak, az, hogy a való életben is így történt-e, nehéz lenne megmondani. [37]

g. Állatpercek

Az emberek a középkorban is élvezték a szórakozást és vágytak rá. Legkedveltebbek azok az állatok voltak, akik a leginkább emberszerűen viselkedtek. A mai modern cirkuszokhoz hasonlóan akkoriban is szerepeltettek állatokat. A nép kedvenc állatai a majmok voltak, akik zsonglőrködni, buk fencezni és kocsikat tologatni is tudtak. Ezek mellett akkoriban is nagyon kedveltek voltak a medvék, akik közül még jegesmedvéket is felvonultattak, és különböző mutatványokra tanították be őket. Ahogy az emberek nézték az állatokat, akik egyre emberibb dolgokat csináltak, a határok úgy kezdtek még inkább elmosódni közöttük. Ezt az is jól prezentálja, hogy abban az időben elhíresültek az állatpercek, amikor is egyes állatokat valós vagy valósnak hitt „bűncselekedeteiért” bíróság elé állították és ítéleteket hoztak felettük. Ezek Európa szerte előfordultak, a legtöbb Franciaországban, Svájcban, Tirolban, Németországban és Hollandiában.

Az első feljegyzett eset 1266-ban a Párizs melletti Fontenay-aux-Roses városában bíróság elé állítottak egy disznót gyilkosságért. A sertést elítéltek, amiért megölt és megevett egy gyereket és nyilvános elégetés volt a büntetése. Ezt az ügyet az is érdekessé tette, hogy a tulajdonos már nem tartozott kizárólagos felelősséggel a tulajdonában lévő állatáért, ehelyett a bíróság úgy kezelte, hogy kizárólagos felelősség illeti a sertést a tetteiért és ennek megfelelően ítélték el. Ez nem egyedi eset volt, több állatper is zajlott a középkorban. 1384-ben például szintén elítéltek egy disznót, egy férfi arcának és karjának szétmarcangolásáért, és egy gyermek halálának okozásáért. A sertést bíróság elé állították, és a fejét és lábait bűnösnek találták, és a gyermek sérüléseit utánozva megcsonkították az állatot. Ezután az állatot férfiruhába

öltöztették, és a főtéren nyilvánosan kivégezték. A helyiek kivonultak az utcára és akárcsak egy ember felakasztásánál, végignézték az egészet, mint egy látványosságként. A hóhért ugyanúgy kifizették, mint bármely más kivégzés során, sőt, új pár kesztyűt is vettek neki, hogy a vérrontást követően „tiszták” maradjanak a kezei. Ezek a szokásos költségei voltak egy ember kivégzésének, és az, hogy ezt egy disznónak is kifizették, megmutatja, hogy mennyire emberként tekintettek rá végig az egész eljárás során.

Angliában továbbra is tulajdonként kezelték az állatokat, azokat is, akik bűnt követtek el, ezért őket elkobozták a tulajdonosaiktól és a királyhoz kerültek. Azonban Európa többi részén a jogi eljárások több teret adtak az állatoknak, mint önálló cselekvésre képes egyének. Elmondható, hogy a középkori állatperek közös vonása az volt, hogy az állatok elleni vádak, a vádlottól és a konkrét bűncselekményektől függetlenül, mindig az emberek sérelmére elkövetett anyagi károkozásra vagy testi sértésre vonatkoztak. Azonban ezt az alapelvet leszámítva, voltak apróbb különbségek az ügyek között. Voltak olyan esetek, amiket az egyházbírószágon tárgyaltak, de voltak olyanok is, amiket a büntetőbírószágon. Az egyházi bírószágon olyan vadállatokat tárgyaltak, akik emberi vagyonban okoztak kárt. Ide tartoztak a sáskák, hernyók, mezei egerek és hasonló apróbb élőlények is, akik a különböző terményeket fogyasztották el, ezzel kárt okozva a mezőgazdasági tulajdonokban. Mivel ezek az állatok nem számítottak háziállatnak, azt gondolták, hogy közvetlenül Isten joghatása alá tartoznak. Érdekes, hogy ellenben a nagyobb ragadozók, mint a medvék vagy a farkasok ellen nem indítottak pereket, hiába öltek meg juhokat, embereket, vagy tettek kárt a gyümölcsösben. Őket úgy kezelték, mint eddig is, amolyan sommás igazságszolgáltatásként, amelyet eddig is meghoztak és a vadászok megölték őket, amikor lehetséges vagy pedig szükséges volt és emiatt nem volt szükség jogi ítéletre. Azonban a büntetőbírószágon elítélt állatok mind háziállatok voltak. Azt mondták, hogy mivel ezek az állatok az emberek közelségében élnek és ezáltal az intelligenciájuk és magasabb, mint a többi állatnak „jobban kellene tudniuk”, hogy mit szabad és mit nem. Kutyaóráról nem maradtak fent feljegyzések, valószínűleg ők kevesebb „bűncselekményt” követtek el. Minden tárgyalást ugyanolyan komolysággal és jogi szempontok alapján folytattak le, mintha emberekről lett volna szó. A büntetőbírószágon is hasonlóan zajlottak le az eljárások. 1394-ben egy sertést, akit letartóztattak a bűnéért, bent tartották az emberek börtönében amíg zajlott a tárgyalása. Érdekes módon az állam fedezte az állat etetésének költségeit és minden egyéb kiadást, például a szállításhoz használt kocsi, amellyel a disznót a börtönből az akasztás helyszínére vitték, valamint a hóhér és a kötél díját is. A végső kiadások legnagyobb részét pedig mindkét bírószágon a védőügyvédek kinevezése jelentette. Bár a vádak legtöbbször egyértelműen emberek elleni károkozásokra épültek, a

védők kreatív érvekkel álltak elő, amelyek mind a vadállatokkal és emberekkel kapcsolatos attitűdök változó természetét tárják fel. Az ügyvédek egy potenciális lehetőségként is tekintettek ezekre a perekre, ahol gyakorolhattak és egyben bizonyíthatták is hozzáértésüket a jogász szakmához, és győzelmük esetén fel is hívhatták magukra a figyelmet, aminek hatására után más, akár jelentősebb perekre is felkérték őket. Jelentős érv volt, hogy az állatok képtelenek voltak szerződések vagy megállapodások megkötésére, így nem is tudták megsérteni az emberek és állatok közötti megállapodásokat. Továbbá, mivel az állatok nem tudtak beszélni, ezáltal nem tudták megvédeni saját magukat a tárgyalásokon, eleve igazságtalan volt az egész procedúra. A védőügyvédek továbbá olyan érveket is hozzáfűztek a tárgyalásokhoz, melyek nemcsak kreatívan, de humorosak is voltak, ezek alapján elmondható, hogy ők is érezték az egész szituáció abszurditását.

Egy 16. századi jogász, Bartholomew Chassenée, aki az árpát pusztító patkányok védelmével vált ismertté, azt állította, hogy ügyfelei nem jelenhettek meg a bíróságon, mert tartottak a falu macskáitól. A bíró igyekezett eleget tenni a kérésnek, de mivel nem tudta garantálni, hogy a macskák távol maradnak, kénytelen volt ejteni a patkányok elleni vádat, hiszen azok így nem tudtak megjelenni a bíróságon. A rovarperek másik jelentős érve, ami az állatok mellett szólt, hogy nem igazán tudtak valós büntetéseket kiszabni számukra. A bíróság egyetlen szankciója a kiközösítés volt, ami nemcsak értelmetlen és irracionális, hanem logikátlan is volt, hisz az élőlények nem voltak az egyház tagjai. A bírók és az ügyvédek csak a bűnösség megállapításához és kimondásához voltak szükségesek, amelyekhez elég kézfogható bizonyítékok voltak jelen, például egy kis vér a vádlott bika szarván vagy a disznó állkapcsán. A védekezés során egyedül néhány enyhítő körülmény segíthetett az állatokon. Ilyen történt 1457-ben egy franciaországi tárgyaláson, ahol egy kocát és hat kismalacát elítéltek, mert megölték egy ötéves kisfiút. Mind a hét állatot elkapták, bebörtönözték és bíróság elé vitték. A kocát elítélték gyilkosságért és hátsó lábánál fogva fel kellett őt akasztani egészen haláláig, de a kismalacokat, fiatal korukra való tekintettel felmentették a vád alól. Hogy pontosan miért csináltak a középkori emberek ilyen állatpereket, és mi szükség volt rájuk, nehéz megmondani, de a történészek úgy gondolják, hogy ezek is, mint a mesék, egy tükörként szolgáltak az embereknek, hogy mérlegeljék saját erkölcsi viselkedésüknek. Voltak azonban, akik úgy gondolták, hogy ezek a perek az egyszerű emberek elképzeléseinek és az antropomorfizmusnak a keverékét tükrözték, valamint az elit körében egyre erőteljesebben megjelenő bírói aktivizmust. [37, 38]

h. Társállatok megjelenése

A 13. században a kistestű kutyák egyre jobban megjelentek, főként a hölgyek ölében, mondhatni társaként funkcionálva, ami szintén az ember és állat közötti határok elmosódására utal. Emellett a kutyák megjelentek a műalkotásokban és az irodalomban is. Olaszországban jelentek meg elsőként a kistestű Máltai selyem kutyák és innen terjedtek tovább Európa szerte a többi középkori udvarba is. Számos műalkotásban látjuk visszaköszönni a kis ölebeket a nemesek és gazdagok könyvein. Ezeket a kutyákat főként nemes hölgyekhez kapcsolták, és csecsemőkhöz hasonlították őket, akiket ugyancsak szeretetük kifejezésére tartottak. Játszó társaként kezelték őket, akiket a keblükön is tudtak hordozni, kézzel etették őket az ölükből, társaságként a mindennapokban, akár alváshoz is, de utazásra is el tudta őket kísélni a kiskedvenc. Tehát teljes mértékben gyerek szerepet kaptak ezek a kis, fehér, selymesszőrű kutyák, ami nagy előre lépésnek számított a későbbi középkorban az addigi gondolkodáshoz képest. Az irodalomban a szerelem szimbólumaként és az udvarlás eszközeiként is tekintettek rájuk. [37]

i. Szent Ferenc és az állatok

A késői középkorban az állatok és az emberek közötti határ elmosódások legtisztábban a 13. században voltak láthatóak Szent Ferenc életében. Szerinte minden teremtmény tartalmaz valamit, ami Istentől van, hisz ő teremtett minket erre a földre. Könyörületes volt az állatok felett, de kedvencei a bárányok voltak, akiket „természetes tükörképének” tekintett az irgalmas és szelíd Krisztusnak a Szentírásban. Szent Ferenc kissé elmosta a határokat a szimbólum és a valóság között és mindig kifejezte kegyeletét a vágásra vitt bárányok „megváltásával”. Szent Ferencnek különleges kapcsolata volt az állatokkal, akik szintén kedvelték őt, a félnék nyulak nem féltek tőle, a halak a csónakja körül úszkáltak, a madarak pedig engedelmessé váltak, ha csendre intette őket.

Szent Ferenc példáját követve az emberek szemléletében gyors változás indult el az állatokkal kapcsolatban. Egyre inkább emberként kezdték őket kezelni, és felismerték, hogy ők is Isten teremtményei. De ezek mellett, az is elmondható róla, hogy nem támogatta az állattartást, kifejezetten rossz szemmel nézett a szerzetesek háziállattartására sőt, komolytalannak tartotta, mert szerinte ez elvonja a figyelmet Istentől. Fontos volt számára, hogy Krisztust a legszigorúbb módon utánozza az életben, melyhez a szegénység is hozzátartozott,

ezért azt mondta, hogy nem kéne állatokat tartani és a lovakat se szabadna meglovagolni. Ragaszkodott hozzá, hogy állatok szabadon járhassanak, ahova csak kedvük tartja. [37, 39]

4. Az újkor

a. Az újkor jelentősebb filozófiái

A középkort követően a következő nagy korszak az újkor, amit szimbolikusan Kolombusz Kristóf amerikai felfedezésétől számítanak, ami 1492-ben történt. [1] Ekkor kezdődött a kora újkor, ami a mai napig, a modern újkorban folytatódik.

A korai szakaszban az állatok megítélése meglehetősen változó volt, ami számos tényezőtől függött. A középkori értekezésekből átvett nézetek alapján az állatokat továbbra is értelemmel és öntudattal nem rendelkező, az embereknél alacsonyabb rendűnek tartott lényeknek tekintették, akik értéke egyedül abban nyilvánult meg, hogy mennyire bizonyultak hasznosak a kor embereinek, legyen szó gyógyszerről, élelemről, munkáról, szállításról, utazásról, ruházatról, tudományos ismeretekről vagy akár vadászatról. [40] A különböző, akkoriban élő híres filozófusok másképp ítélték meg őket és másképp vélekedtek róluk.

René Descartes francia filozófus az 1600-as években élt, és egyik fő nézete a mechanisztikus materialista világnézet volt. Meglehetősen radikális szemlélete szerint az egész világegyetem egy nagy gépezet, és minden úgy működik, mint az órák vagy az automaták. Ez alól pedig az állatok és az emberi test sem kivétel. [41] Nekik azonban, ellentétben az emberekkel nincsenek se érzéseik, se tudatuk, csupán automata gépek, akiknek nincs öntudata, nincs saját nyelvük, ezért nem is tudnak beszélni, és gondolkodni se képesek. Például, ha egy törött mancsú kutya nyüszít, vagy ha megrúgunk, esetleg megszúrunk egy állatot és az felsír, biztos nem igazi fájdalomérzetre utal, csupán úgy tesz mintha fájna neki, de ez egy reflexszerű, automatikus válaszreakció. [42]

Sokan hibáztatják Descartest, amiért így gondolkodott az állatokról, és ezáltal jelentősen befolyásolta a korai újkor embereit is. Azonban többen is vannak, akik úgy vélik, hogy írásai alaposabb értelmezése után érdemes elgondolkodni azon, hogy nem félrefordítás eredményeként hisszük róla azt, hogy ennyire szélsőségesen ítélte volna meg az állatokat? Az azonban biztosan kijelenthető, hogy az állatokkal nem bánt úgy, mintha ők is érzőlények lennének. Vivisekcionista volt, vagyis rendszeresen élve boncolt állatokat, nagyrészt kutyákat. Véleménye szerint a félelem, az öröm és a remény valamilyen módon öntudatlan érzelmek. Mint korábbi filozófusok, Arisztotelész vagy Aquinói Szent Tamás, Descartes is azon a

véleményen volt, hogy az emberi racionalitás teszi különbözővé az embert az állatoktól. Úgy vélte, hogy a nyelv – amelyet egyedül az emberek sajátosságának tartott – a gondolkodási képesség egyetlen hiteles mércéje. [36]

Ebben a korban indult újtára Franciaországból a kísérletezés is az állatokon, 1637-ben kezdték az élve boncolásokat, főként kutyákon, akiket kifeszítve leszögeltek egy fadeszkához és mindenféle érzéstelenítő nélkül felboncolták, hogy megfigyeljék a légző-, és keringésrendszer anatómiai működését. Descartes-nak és híveinek egyik nyomós érve a kegyetlen élveboncolások mellett az volt, hogy mivel az állatoknak nincs tudata és képtelenek gondolkodni, vonyításuk és kapálózásuk csupán csak egy reakció az adott ingerre és nem árthat, ha kísérleteznek rajtuk. [31]

Azonban nem mindenki vélekedett ugyanígy az állatokról és számos vita kialakult arról, hogy miként is tekintsenek feléjük, esetleg milyen jogi szabályozás vonatkozzon rájuk, és mi az a velük szemben elkövetett viselkedés, ami még tolerálható, sőt a nagyobb jó érdekében teljesen elfogadott. 1635-ben Írországból elfogadtak néhány törvényt, köztük azt is, amely megtiltotta, hogy a juhok gyapját élve tépjék le, illetve, hogy a lovakat az ekéhez a farkuknál fogva kössék és úgy húzassák. Ez az egyik első olyan jogszabály volt, amelyet kifejezetten az állatok védelmében hoztak. 1641-ben az amerikai Massachusetts-ben az egyik legkorábban létrejött egyéni jogok védelméről szóló törvénykönyvben, található egy olyan előírás, amely kimondja, hogy *„senki sem gyakorolhat semmiféle bántalmazást, kegyetlenséget vagy brutalitást, semmilyen élőlényrel szemben, amit emberi felhasználásra tartanak.”* [43]

Érdekes megjegyezni, hogy a protestantizmus megjelenése bizonyos összefüggést mutat az állatok védelmével: a protestánsok közül egyre többen emelik fel szavukat az állatkínzás ellen és ítélik azt el. Az angol állatbarát protestánsok például sokszor hangsúlyozzák szoros kapcsolatukat a természettel. 1642-ben született meg egy törvény, ami kifejezetten a medveviadalt tiltotta be, mely során egy kikötözött medvére engedtek kutyákat, hogy marcangolják szét. Az 1650-es évek során még egyéb tilalmak is létrejöttek, amelyek a lóversenyeket, a kutyaviadalt és a kakasviadalt is korlátozta. Bár ezen törvények létrehozásának indokaként az is felmerült, hogy a protestánsok azért voltak ennyire ellenes minden fajta állatviadalnak, mert az örömet okozott a nézőknek, és a szórakozás ezen fajtáját nem találták elég puritánnak, nem pedig azért, mert fájdalmat és szenvedést okoznak az állatoknak. Ezt az elméletet az is jól bizonyítja, hogy egyes radikális puritánok kilövelték az összes medvét vagy az összes szarvast csak azért, hogy az emberek szórakozásból ne tudják őket levadászni. [44]

Thomas Hobbes, aki egy angol filozófus volt, 1651-ben megjelentette egyik leghíresebb művét, a *Leviatánt*, mely meghatározó szerepet játszott a nyugati politikai filozófia kialakulásában. Ez a könyv a társadalmi felépítéssel és a legitim kormányzással foglalkozik, amit az egyik legkorábbi és legbefolyásosabb műnek tartják számon. Hobbes állítása szerint az emberek önérdékből cselekszenek, ami különböző együttműködésekhez és társadalmon belüli szerződésekhöz vezet. Azonban mivel az állatoknak nincs saját nyelvük, nem képesek szerződéseket kötni se egymással, se az emberekkel, ezért erkölcs szempontjából nem kell őket tekintetbe venni. Míg Descartes a nyelvet inkább racionalitás jeleként tartotta fontosnak, addig Hobbes a társadalmi szerződések megkötéséhez tartotta fontosnak. A lényeg azonban ugyanaz, az állatoknak nincs nyelvük, ezért nem is szükséges erkölcsi szemmel foglalkozni velük.

A szintén brit származású John Locke filozófust a felvilágosodás egyik legbefolyásosabb gondolkodójának, és egyben az empiristák egyik első emberének is tartják. Az empirizmus szerint az emberi tudás leginkább a tapasztalati tudásból, különösen az érzékszervi megfigyelésekből származik. Az empiristák pedig úgy vélik, hogy elsősorban nem az elvont gondolkodás vagy a velünk született eszmék az alapjai a világ megismerésének, hanem az idők során szerzett tapasztalataink, és a hipotéziseket is ezek alapján kellene felállítani. Locke eszméi később nagy befolyással voltak Voltaire-re, Jean Jacques Rousseaura is.

Az ő írásaiban olvashatunk először némi szemléletváltást az állatokkal kapcsolatban. Ugyanis szerinte az állatoknak megvan a képességük az emlékezésre és még azt is hozzáteszi, hogy ugyan nagyon egyszerűen és tökéletlenül, de vannak elképzeléseik és képesek felismerni és összehasonlítani egymással a dolgokat, ami az eddigi nézetek és filozófiai gondolatok után egy határozott változásnak hat. Összességében azon az állásponton van, hogy az állatoknak vannak egyszerűbb gondolataik és ötleteik, tehát határozottan nem automata gépekként funkcionálnak, azonban még emellett is hatalmas különbségek vannak köztük és az emberek között. [36] Az alábbi gondolatok miatt, úgy vélte, hogy az állatok kínzása és különböző módokon történő bántalmazása morálisan elítélendő. Azonban Locke nem amiatt félt, hogy az állatok szenvednek, hanem az aggasztotta, hogy az állatokkal szemben tanúsított kegyetlenség milyen hatással lesz az emberekre, különös tekintettel a gyerekekre. Kijelentette, hogy meg kell akadályozni a gyerekeket, hogy kínozzák a háziállatokat, mert ez ártalmas a morális fejlődésére, és túlságosan érzéketlenné teszi őket, és amelyik ember élvezetet lel egy alsóbbrendű lény szenvedésében, az a saját fajtársával szemben is könyörtelennek lesznek. [31]

A német filozófus, Immanuel Kant, aki Locke után mintegy 100 évvel élt, mégis a hagyományos nézeteket tartotta fent az állatokkal kapcsolatban, mi szerint ők csupán eszközök az emberek számára. Kant leginkább az erkölccsel kapcsolatos gondolatai miatt vált híressé,

amiről úgy vélte, hogy az erkölcs kulcsa, a morális szabályok abszolút követése. Megalkotta azt a filozófiai elvet, mely szerint az ember rendelkezik belső, önmagában való értékkel, és nem pusztán eszközként tekinthetünk rá. A belső értékük abból fakad, hogy rendelkeznek racionális gondolkodással, és képesek érdemben érvelni, különösen etikai kérdésekben. Az állatok viszont nem képesek ilyen típusú gondolkodásra, különösen az etikát illetően, ezért ők csak eszközként értékesek. [36] Kant azt is feltételezte, hogy az állatokat kínzó gyerekek felnőttként ezt az erőszakosságot embertársaikkal szemben is alkalmaznák. Bár Kant elismerte, hogy az állatok és az emberek között van néhány hasonlóság, továbbra is ragaszkodott ahhoz a nézethez, hogy az állatok nem képesek erkölcsi cselekvésre, és az embereknek nincs erkölcsi vagy közvetlen kötelességük velük szemben. A kötelezettség csak közvetett volt, és a kegyetlen bánásmód elkerülésével kizárólag csak az embereket védték. [31]

A középkortól a kora újkorig, többek között az említett filozófusok, különösen öten – Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás, Descartes, Hobbes és Kant – alakították és dominálták az állatokról alkotott hagyományos nyugati nézeteket és az emberek velük szembeni bánásmódját. Ennek alapja két állítás volt: az egyik, hogy az embereknél van egy különleges tulajdonság, ami megkülönbözteti őket az állatoktól, a másik pedig, hogy emiatt a tulajdonság miatt erkölcsi szempontból közvetlen aggodalmat váltanak ki. Ez a különleges tulajdonság pedig nem más volt, mint a racionalitás, a saját nyelv használata és az etikus gondolkodásmód. Érdekesség, hogy a keresztény tanítás még azt is hozzá tette, hogy az állatok nem számítanak halhatatlannak.

Európában a felvilágosodás megjelenésekor az állatokkal szembeni korábbi nézetek is változáson estek át. A skót filozófus, David Hume az alábbiakat írta az állatok tanulásáról: *„Nyilvánvalónak tűnik, hogy az állatok sok mindent megtanulnak a tapasztalatból, és arra következtetnek, hogy ugyanazok az események mindig ugyanazokból az okokból következnek.”* Ezt a gondolatmenetet pedig így folytatta: *„Vajon nem a tapasztalat az, ami miatt a kutya fél a fájdalomtól, ha fenyegetjük, vagy ha felemeljük az ostort, hogy megverjük?”*. Ezzel a kijelentésével szembe szállt a korábbi meghatározó filozófusok nézeteivel, mi szerint az állatok csupán gépek és nincs erkölcsi értékrendjük. [36]

A felvilágosodás során radikális előrelépések nem történtek gyakorlati szempontból az állatokkal kapcsolatban, azonban Rousseau azt állította, hogy mi is ugyanúgy a természet részei vagyunk, akárcsak az állatok, és nekik is megvan a képességük az érzékelésre és értelemre, és a különbség köztünk és köztük a szabad akarat képessége. Épp ez az oka annak, hogy az állatoknak nincs meg a képességük a szerződés kötésre, illetve a fő indok az volt, hogy ők nem képesek az érvelés egy bizonyos típusára. [45] Rousseau azt is felismerte, hogy meglepő módon nem minden embert érint meg ugyanannyira az állatok szenvedése, és sokat gondolkozott azon,

hogy mi lehet az oka, hogy velük szemben keményebbek az emberek. Benne is egy kettőség uralkodott az állatok és az emberek kapcsolatát illetően. Alapvető különbségeket állapított meg emberek és állatok között, ami legitimálhatja az állatok felhasználását, és a nekik okozott fájdalmat, másrészt ellentmondásba ütközve ahhoz az elméletéhez is ragaszkodott, hogy az állatokkal, mint érzékeny lényekkel rokonságban állunk, és mindkét félnek joga van az elnyomás elleni önvédelemhez.

Ez a feltételezett rokonsági kapocs vezette Rousseaut a vegetarianizmus felé. Megállapítása szerint az emberek foga és emésztőrendszere a növényi táplálkozáshoz áll közelebb. Azt vallja, hogy az ember húsevésre való áttérése azt jelzi, kudarcot vallott a békés együttélés megvalósításában. Míg a ragadozók állandó vadászatban, zsákmányuk után loholva élnek, az emberek idilli életet élhetnének egymással, ha megmaradtak volna a kizárólag gyümölcs- és zöldségfogyasztás mellett. A vérmentes növényi étrend elhagyásával az ember szimbolikusan lemondott a békés együttéléstről az élőlénytársaival, elkezdett gyilkolni élelemszerzés céljából, és ezáltal az erőszakot a többi állattal szemben hozzáadta a mindennapi megnyilvánulásaihoz. [46] Rousseau egyik leghíresebb könyvében, az *Emile-ben* határozottan kijelentette, hogy az embereknek kevesebb húst és több zöldséget kéne enniük az egészségük megőrzésének érdekében. Azt is kifejtette, hogy a gyerekek úgy születnek, hogy közömbösek a húst iránt és továbbra is vegetáriánus étrenden kéne élniük, mert szerinte, akik húst esznek, kegyetlenebbé fognak válni felnőtt korukra. Továbbá azt is megjegyezte, hogy az embereknek együtt kell érezni mások szenvedésével, beleértve az állatokat is. A húsevés mellett a vadászatot is elítélte, sajnálta a leölt vadat, az agyon hajsolt lovakat és vadászkutyákat is. Gondolatai ellenére Rousseau azonban nem volt vegetáriánus. Ez a kettőség az elképzeléseiben ott is megmutatkozott, hogy az anatómiai színházi élve boncolásokat mélységesen ellenezte, de az állatokon végzett kutatásokat szükségesnek gondolta. [47]

Frances Hutcheson, Humphrey Primett, Jeremy Bentham és John Stuart Mill mind egyetértettek abban, hogy az utilitarizmus elméletét és az igazságszolgáltatást az állatokra is ki kéne terjeszteni, hiszen ők is érző lények. Ezen az alapon pedig osztották azt a véleményt, hogy a politikai közösségek tartoznak az állatoknak. Ez az elképzelés pedig meglepően újnak hatott a középkori nézetekkel szemben, amelyek szerint az állatok jelentősen különböznek az emberektől, mert hiányzik belőlük az értelem. Ez az eszme pedig a korai újkorban is tovább élt, és sok gondolkodó továbbra is úgy vélte, hogy az állatoknak semmivel sem tartozunk, mert nincs szabad akaratuk, és ezáltal a társadalmi szerződésben is képtelenek részt venni. Azonban a 18. és 19. században az utilitarizmus, mint önálló politikai elmélet megjelenése komoly kihívást jelentett ezekkel az elképzelésekkel szemben, egyúttal lehetőséget teremtett

arra, hogy az érzelem és az igazságosság közti kapcsolatot újraértelmezhesék. Az utilitarizmus nem fél a radikálisabb politikai szankcióktól és társadalmi átalakulásoktól sem, amíg azok a hasznosságot elősegítik. Tehát nem tiszteli a hagyományt, a szokásokat, a vallást, vagy az eddig elfogadott bölcsességet önmagában. Minden cselekedetnek, döntést, politikai és társadalmi normát abból a szempontból vizsgálják meg, hogy mennyire szolgálja a hasznosságot. Ennek pedig valami tudományosan is mérhető dolognak kell lennie. Elmondható az utilitarizmus történelmileg a társadalmi reformok egyik vezető elmélete volt. [45]

Humphrey Primatt anglikán pap azt írta, hogy egy állat sem csúnya, hisz Isten a természet egységes rendszerét alkotta meg, ahol semmi nem haszontalan, vagy felesleges és számos oka lehet, hogy állatokat helyezett el a földön, akiknek mind megvan a saját céljuk. Primatt volt az első olyan gondolkodó, aki nem olyan tulajdonságokat keresett, amelyek különböznek állat és ember között, hanem a kapcsolatok módjára összpontosított. Ő volt az első, aki azt mondta, hogy az állatokkal jól kell bánni, mert szenvedhetnek. [31]

Frances Hutcheson skót filozófus volt az egyik első olyan modern gondolkodó, aki az állatok jogainak lehetőségét az élvezet és fájdalom érzékelés képessége miatt alapozta meg.

Jeremy Bentham nyugati filozófus volt az egyik első, akit egyesek az állatjogi mozgalmak elindítójaként emlegetnek, de ő jóváhagyta az állatok felhasználását és megölését, ha a szükségstelen szenvedést el lehet kerülni. [48] Bentham élete során kiállt a rasszizmus, a rabszolgaság, a szegénység, az egészségügyi egyenlőtlenségek, a nők egyenjogúságának hiánya és a demokrácia hiányosságai ellen. Úgy vélte, hogy ahogyan a bőrszín nem lehet ok arra, hogy valakit megfosszanak a jogaitól, úgy eljöhét az a nap is, amikor a lábak száma vagy a szőrzet mennyisége sem határozza majd meg, hogy egy érző, szenvedésre képes élőlénynek járnak-e jogok. Azt is felveti, hogy miközben a csecsemőket – akár csak napokkal vagy hónapokkal születésük után – természetes módon erkölcsi és politikai közösségünk részeként kezeljük, egy náluk kommunikációképesebb és értelmesebb ló vagy kutya miért nem részesül hasonló jogokban. A korábban felsorolt filozófusoknak is köszönhetően, először Nyugaton kezdték el megváltoztatni és szabályozni a hozzáállásukat az állatokkal kapcsolatban, ami a középkori eszmék és felfogások után nagymértékű előrelépésnek számított. Ez azt jelentette, hogy védelmük érdekében társaságokat alapítottak és a kegyetlenkedések ellen pedig törvényeket hoztak. [45]

b. Az újkori tudósok gondolatai

A filozófusok mellett a tudósok is rengeteget hoztattak az állatokról alkotott képhez és felfogáshoz, de ők egy kicsit másféleképpen közelítették meg a témát. Az emberek leggyakrabban Darwinra gondolnak, ha az első állatok érzéseivel és érzelmeivel kapcsolatos tanulmányokról szeretnének olvasni. De itt fontos megemlíteni, hogy több mint harminc évvel korábban, mint Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* című műve előtt jelent meg egy angol származású állatorvos, Williem Youatt könyve, ami szintén az állatok érzéseiről szólt. Youatt egyházi lelkésznek készült, de végül állatorvosnak tanult. Számos egyéb könyvet is publikált a különböző háziállatokról, betegségeikről és gondozásukról. Számunkra a legjelentősebb a témában az 1839-ben megjelent könyve, amely az állatjólét különböző aspektusaival foglalkozik. Ír az állatok érzelmeiről, tudatáról, emlékezetéről, engedelmességéről, gondolattársításáról, észjárásáról, ösztöneiről, szociális kapcsolatairól, erkölcsi tulajdonságairól, barátságukról és hűségükről. Tehát ő már biztosan állította, hogy az állatok képesek érezni, gondolkodni és emlékezni is, és azt is kijelentette, hogy a különbség köztük és köztünk, emberek között, nem is annyira óriási, mint azt korábban gondolták. Azt írta róluk: „*Olyan állatokon dolgozunk, amelyek valószínűleg ugyanolyan éles öröm- és fájdalomérzettel rendelkeznek, mint mi magunk*”. Youatt számos állatokkal kapcsolatos tevékenységet elítélt, amit túl kegyetlennek és durvának tartott, mint például a versenylovak túl fiatalon való kiképzését, az újszülött borjak szállítását és nevelési módszereiket, a vágóhídi menedzsmentet, a kutyák farok- és fülcsonkítását, az élő állatok boncolását és csalinak használatát, illetve a baromfik kényszertáplálását is. Érdekes megjegyezni, hogy ezek közül több pont még ma is rendszeresen vita tárgyát képezik az állatvédelemben. [36]

c. Változások Nagy-Britanniában

A 18. és 19. századi Nagy-Britanniában az iparosodás és városiasodás megkezdődésével társadalmi és kulturális változások is történtek. A filozófusok és tudósok munkájának köszönhetően az emberek mélyebben megértették az állatok fiziológiáját, újragondolták helyüket a világban, és a társadalmi stabilitás iránti aggodalmak, valamint egyéb tényezők mind hozzájárultak ahhoz, hogy az állatok jogi védelme valósággá váljon.

Angliában egyre inkább elkezdett kiépülni egy összetett és széleskörű állatvédelmi szabályozási rendszer az évek során. Az állatkínzók felelősségre vonhatóvá váltak tetteikért és az állatoknak okozott testi és lelki szenvedésért is jogi megítélés járt. Az állatok jólétének

biztosítása és a betegségek megelőzése egyre inkább prioritást kezdett élvezni. A 18. századi Angliában még mindig a mezőgazdaság volt a legmeghatározóbb, és hiába indult meg jelentősen a városiasodás, szinte még mindenki tartott háziállatokat. Elsősorban tejért, tojásukért és húsukért tartották. Főként szarvasmarhát és juhokat. A lovak és szamarak tartása is elterjedt volt, az élet minden területén jelen voltak a mezőgazdasági munkákban, a hadseregben, valamint az ipar és kereskedelem területén is használták őket. De ezek mellett a szórakozásban is nagy szerepet kaptak. Az arisztokrácia főként a lóversenyekben és a vadászatokban lelte örömét, míg a társadalom alacsonyabb rétegeiben az állatviadatok nyújtották a fő élvezetet. [49]

Először Angliában, az 1800-as évek során születtek jogi lépések az állatok védelmének érdekében. 1822-ben az Egyesült Királyság parlamentje elfogadta az „1822. évi szarvasmarhák kegyetlen bánásmódjáról szóló törvényt”, amely megvédte az ökröket, a teheneket a juhokat, a kecskéket és más egyéb szarvasmarhákat a kegyetlenkedéstől és a helytelen bánásmódtól. Ezt a törvényt „Martin-törvénynek” is emlegetik, ugyanis Richard Martin ezredes szenvedélyesen és rendkívül aktívan küzdött az állatokkal szembeni kegyetlen bánásmód ellen. Ezt követően két évvel később, 1824-ben Richard Martin, Arthur Broome tiszteletes és még hozzájuk csatlakozó William Wilberforce megalapították a világ első állatjóléti szervezetét az SPCA-t, vagyis Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Állatkínzás Elleni Társaság).

Abban az időszakban a társadalomban egyre nagyobb jelentősége lett az állatok védelmének, egyre jobban kifejezték aggodalmaikat az állatok ellen elkövetett kínzások és kegyetlenkedések ellen, ezért a társaságnak is az volt a célja, hogy minél inkább meg tudják védeni az állatokat és garantálják a jogszabályok betartását. A szervezet működése határozottan pozitív irányba haladt, már az első évükben 63 szabálysértőt állítottak a bíróság ellen állatkínzás vádjával. 1837-ben a szervezetnek sikerült elérni, hogy királyi pártfogást kapjon és Viktória királynő pártfogását elnyerve 1840-től használhatta a Royal R betűt a nevében, így lett belőle RSPCA (Királyi Társaság az Állatokkal szembeni Kegyetlenség Megelőzésére), amely a mai napig működik.

1835-ben módosították az 1822-ben hozott törvényt. Erre azért volt szükség, hogy szélesebben lefedjék kérdést, hogy mi tartozik bele az állatbántalmazás fogalmába. Például ebbe belefoglalták, hogy tilos az olyan helyek működtetése, ahol az állatokat, mint kutyákat, bikákat, vagy medvéket a viadatok előtt tartják. De emellett az embereket pénzbírsággal lehetett súlytani, ha az állatokat verte, vagy rossz körülmények között tartotta, esetleg túlhajszolta vagy kínozta, de börtönbüntetést is kaphatott, ha nem a helyes módon történt az adott állat leölése. [48]

Ha a tudósokról teszünk említést, nem szabad megfeledkezni Charles Robert Darwinról, aki úgy vélte, hogy az állatok képességeikben különböznek ugyan az emberektől, de jellegükben hasonlítanak. A legtöbb állat rendelkezik értelmiségi és érzelmi képességekkel egyaránt. Evolúciós elméletében pedig igazolta, hogy az ember más állatfajból fejlődött ki. [49] 1859-ben megjelent híres könyve, *A fajok eredete*, amelyben kifejtette elméletét az evolúcióról. Rengeteg kritika érte és az emberek gyanakvóan fogadták ezeket a meglepő, eddig nem látott elméleteket, míg mások úgy vélték, forradalmasította a tudományt. Nézeteit és tudományos felfedezéseit sokáig nem fogadták el és gúnyolták vele. [50] Darwin 1872-ben megjelent, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* könyvében megvizsgálta az emberi arckifejezések univerzális jellegét és összehasonlította az állatok érzelmkifejezésével, majd leírta a felfedezni vélt közös vonásokat, és a közös evolúcióra vonatkozó ötletét. Darwint főként az érzelmi kifejezés foglalkoztatta, ezért részletesen foglalkozott annak anatómiai és élettani alapjaival, valamint a kifejezés jelentés tartalmával és az érzelmek evolúciós fejlődésével. Bár úgy tűnt, hogy elismeri az érzelmekhez kapcsolódó szubjektív élmény jelentőségét, nem mélyedt el annak alaposabb vizsgálatában. [36]

Az állatok védelmében Amerikában is történtek előrelépések, amikor 1866-ban Henry Bergh diplomata és filantrópus megalapította az American Society for the Prevention of Cruelty to Animals-t (ASPCA – Amerikai Állatkínzás Elleni Társaság). Elhatározása egy oroszországi út során született, amikor tanúja volt egy igásló bántalmazásának; ez ébresztette fel benne az állatok iránti egyre erősödő aggodalmát. 1865-ben az Egyesült Királyságba látogatott, hogy közelebbről megismerje az RSPCA munkáját, majd elhatározta, hogy létrehoz egy hasonló szervezetet Amerikában, amely jogi felhatalmazással bír az állatkínzók letartóztatására. Bergh számára az állatok védelme mélyen lelkiismereti kérdéssé vált, és egész életét végigkísérte. Állandóan kampányolt az állatok védelmének érdekében, az oktatásba is beemelte az állatok jogait, mint fontos téma, és a rendőrséggel is szorosan együtt működött több fontos ügyben is, mint például a kutyaviadatok megszüntetésében. [36]

1868-ban George Thorndike Angell amerikai jogász megalapította a Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Massachusettsi Állatkínzás Elleni Társaságot). 1875-ben Frances Power Cobbe, angol-ír származású humanitárius író, létrehozta a National Anti-Vivisection Society-t (NAVS: Nemzeti Élveboncolás Elleni Társaság) azzal a céllal, hogy felszámolja az állatkísérleteket, és helyettük korszerű, alternatív kutatási módszereket támogasson. Ezt a szervezetet a kor számos jelentős alakja támogatta. Az első jogszabály, amely szabályozta az állatkísérleteket, az 1876-ban, az angol parlament által elfogadott állatokkal szembeni kegyetlenségről szóló törvény volt, amely a 1849-es törvény módosított

változata. Azonban sokan úgy vélték, hogy ez csupán arra volt jó, hogy megnyugtassa azokat, akik erősen kritizálták az élveboncolásokat, mert valójában nem tette lehetővé a nyilvános elszámoltathatóságot. 1882-ben George Angell létrehozta a „Bands of Mercy” csoportot, ami főleg gyerekekkel és serdülőkkel foglalkozott, hogy megtanítsák őket helyesen bánni az állatokkal és megóvni őket. A 20. századi Angliában is nagy előre lépések kezdődtek, amikor 1900-ban a parlament elfogadta a fogságban tartott vadon élő állatok védelméről szóló törvényt. Akit ez alapján bűnösnek találtak, az három hónapig terjedő börtönbüntetést is kaphatott, kényszermunkával vagy anélkül. A modern állatvédelmi szabályok legjelentősebb elődjének az 1911. évi állatvédelmi törvényt tartják, amit szintén az Egyesült-Királyság parlamentje fogadott el. Ez a törvény kimondta, hogy ha egy beteg vagy sérült állathoz nem hívnak állatorvost, vagy ha állatorvosi tanács nélkül próbálkoznak saját kezelési módszerekkel, azzal szükségtelen szenvedést okozhatnak. [36]

d. Állatok az első világháborúban

Az első világháború során állatok millióit használták fel különböző célokra, és ezáltal a kisebb-nagyobb állatok részt vettek a hadsereg mindennapos életében. A lovakat, kutyákat és galambokat széles körben használták információ szállításra és kommunikációra, míg a kisebb testű kedvencek morál javítási célból, esetleg kabalaként, a valóságot is megőrizve szolgálták a katonákat.

Az egyes állatok azonban nemkívánatos módon is megjelenhettek. Rengeteg kártevővel kellett szembenézniük a katonáknak a mindennapok során, mint például patkányokkal, tetvekkel vagy legyekkel, melyek folytonos szenvedést okoztak. Igaz, hogy állatokat már évezredek óta használtak a harctereken, de az első világháború volt az a hadviselés, amikor igazán veteránokká váltak ők is, és azóta is rendszeres megemlékezést tartanak a tiszteletükre. A legjelentősebb szerepe ebben a háborúban is a lovaknak, öszvéreknek és szamaraknak volt. Elsősorban igavonó állatként, utánpótlás és tüzérség szállítására, de a lovasság részeként harci szerepkörben is használták őket, illetve a sebesültek evakuálására, szállítására és a hazai frontokon a hadiipar mozgatására. A harci lovak szenvedéseit szinte lehetetlen teljes mértékben visszaadni. Fájdalmukat nemcsak a harcok során szerzett sebek okozták, hanem a nyereg és kantár által okozott kidörzsölések is. Emellett az éhség, a szomjúság, a kimerültség és az időjárás viszontagságai is megviselték őket. Sokukat pedig végül az állatok között terjedő betegségek pusztították el. [51] A háború során elpusztult lovak számát nagyon nehéz meghatározni a rendszertelen feljegyzések miatt, de körülbelül 8 millióra becsülik a számot.

Bár az állatjogi mozgalmak a korábban említett módon az 1900-as évek elején erősödtek, a lovakra továbbra is haszonállatként tekintettek, akiknek vesztesége mindennapos volt és nem rengette meg különösen az embereket. A brit hadsereg állategészségügyi reformjának köszönhetően jobban odafigyeltek a lovak gondozására, ami a világháborús veszteségekben is megmutatkozott, mert náluk pusztult el a legkevesebb ló. Ezzel szemben Franciaországban nem tudták jól kezelni a fertőző betegségeket, illetve a lovaglás kultúrája is gyengébb volt. A megfelelő tulajdonságú állatok kiválasztása stratégiai szempontból nagyon fontos volt, hiszen a munka fizikailag és szellemileg is megterhelő volt az állatok számára. Az öszvérek és a szamarak leginkább szívósságuk és kitartásuk miatt váltak közkedvelté a szállítás terén, különösen az olasz fronton a hegyekben. Kevésbé voltak fogékonyak a betegségekre a lovaknál, és a zordabb körülményeket is jól bírták kevesebb táplálékkal.

A kutyák is óriási jelentőséggel bírtak és számos területen hasznosították őket az orvosi felszerelések szállításától az őrző-védő feladatokig. Belgiumban például évszázadokig igásállatként is használták őket, a hadseregben is géppuskakocsikat húztak, külön fajtát is tenyésztettek hozzá, a belga mastiffot. Őket olcsóbb volt fentartani, mint a lovakat vagy öszvéreket, és lehetővé tették a gyors mozgatót a nehezebb terepeken is. A belgák mellett az olaszok, az osztrákok és a magyarok alkalmaztak kutya vontatta szekereket. De a francia hadsereg is bevetett kutyákat, bár ők leginkább hírvivőként, illetve kutató és mentőkutyaként alkalmazták az állatokat. 1915 decemberében hivatalosan is jóváhagyták a War Dogs Service mentőkutyák szervezetét. Elsősorban Franciaországban alkalmaztak mentőkutyákat, akik nyakukban egy kis elsősegély csomagot tartalmazó dobozkat vittek magukkal, és arra is megtanították őket, hogy a sebesültek ruhájából letépjenek darabokat, vagy a sapkájukat elhozva adjanak jelzést róluk és utána az orvosokat el tudják vezetni a sérültekhez. A kutyák ilyen formájú felhasználását a brit hadsereg is kipróbálta, akik Vöröskeresztes jelzéssel látták el az állatokat, azonban ez nem fogadták el hivatalosan, mert az ellenséges katonák ezeket gyakran figyelmen kívül hagyták, ezért sok volt az áldozat. A kutyák élés szaglását és látását kihasználva, őrszolgálatra is alkalmazták őket, az ellenséges katonák felkutatásához. Ez a tevékenységük rettentő hasznosnak bizonyult, különösen az éjszaka folyamán, amikor az emberek érzékszervei jobban eltompultak. Szolgálataik során ezek a négylábú állatok hamar belepórázták magukat a katonák szívébe, emiatt munkamorált javító szerepüket sem szabad elfeledni. Hírvivő célra elsősorban a német hadsereg alkalmazta őket. 1914-ben körülbelül 6000 kiképzett szolgálati kutyájuk volt, ami messze a legnagyobb számnak számított. Segítették a különböző területek közötti levelezést, telefonkábelek lefektetésében is jelentős szerepet játszottak, és lőszerket is szállítottak egyik helyről a másikra. A háború során, akárcsak a

katonákat, a kutyákat is toborozták és kérték a gazdáikat, hogy a haza érdekében ajánlják fel kutyáikat a hadseregnek. Elsősorban a németjuhászokat, a dobermannokat, az airedaleket és a pinschereket preferálták engedelmességük, bátorságuk és szívósságuk miatt.

Az első világháború kapcsán a madarak szerepéről is fontos említést tennünk. Kabala szerepük mellett fontos hírvivő szolgálatokat is betöltöttek. A galambokat már évezredek óta használták információ szállításra a hadviselések során. Ennek oka hihetetlen felderítő képességük és sebességük volt. A madarakat különböző módon rájuk helyezett üzenetekkel engedték útjukra. Az európai és amerikai csapatok összesen körülbelül 100 000 galambot alkalmaztak a háború során 95 százalékos siker aránnyal. A galambok mellett a kanárik is jelentős szolgálatot tettek a háború során, ugyanis ezek a madarak tizenötször érzékenyebbek a veszélyes gázokra, mint az emberek, ezért a bányászok is előszeretettel használták őket, illetve a föld alatti hadviselés során a katonák is.

Rengeteg macska is élt a frontvonalakon, melyek egyik nagyon hasznos szerepe, a már Egyiptom óta jól ismert rágcsálóvadász, de emellett a katonák kedélyjavítására is tökéletes társnak bizonyultak. A lövészárkok tökéletes környezetet és megélhetést biztosított a kártevő patkányoknak és egereknek, mivel a szennyezett és hulladékkal és emberi maradványokkal teli közeg nagyban elősegítette szaporodásukat. Óriási gondot okoztak még a tetvek, amik gyorsan terjedtek a katonák között viszketést és lázat okozva. [52] Az RSPCA a háború során is felajánlotta szolgálatait és segítette az állatokat, ahol tudta. Segített az állatorvosi hadtest létrehozásában és anyagilag is támogatta azt, pénzt gyűjtve a brit háborús lovak nevében. 1915-re a szervezet több mint 50 százaléka a fegyveres erőknél szolgált a Hadsereg Állatorvosi Hadtestében (AVC). [53]

e. Változások a második világháború után

A második világháborút követően hatalmas fordulatot vett az állattenyésztés. Mivel jelentősen megnőtt a kereslet az olcsó állati eredetű élelmiszerek iránt, ezért kezdetét vette a termelési rendszerek gyors iparosodása. Mivel ezek általában zárt rendszerként működtek, az emberek azonban nem voltak tudatában annak, hogy a minél olcsóbb és minél nagyobb mennyiségben kiállított élelmiszerért milyen árat kell fizetni. Ruth Harrison, aki egy angol származású profi snooker és billiárd játékos volt, 1964-ben megírta könyvét, az *Animal Machines-t*, ami feltárja és erősen kritizálja a nagyipari állattartást. Markánsan elítélte a brojlertermelési módszereket, a baromfi vágóhidakat, a ketreces tojótyúk tartást, a borjak ketreces tartását, a marhahús termelést, az intenzív nyúltermelést és a sertéshízlalást. Harrison

kritikájában kiemelten foglalkozott az állatok szenvedésével, különösen azokkal a negatív szubjektív élményekkel, amelyeket az állatok átélnek. A közvélemény elutasítása olyan mértékűvé vált, hogy a brit kormány kénytelen volt létrehozni egy vizsgálóbizottságot, amelyet Rogers Brambell professzor vezetett. A testület által készített jelentés, amelyet gyakran „Brambell-jelentésnek” neveznek, arra a megállapításra jutott, hogy valóban indokolt az aggodalom az intenzív állattenyésztési rendszerekben tartott állatok jóléte miatt, de sok esetben nem álltak rendelkezésre kellő tudományos bizonyítékok a végleges következtetések levonásához. Azt is gondolták, hogy az érzelmek a jólét alapvető jellemzője, ennek hatására kijelentették: *„A jólét egy tág fogalom, amely magában foglalja az állat fizikai és mentális jólétét is. Ezért a jólét értékelésére tett minden kísérletnek figyelembe kell vennie az állatok érzéseire vonatkozó rendelkezésre álló tudományos bizonyítékokat, amelyek az állatok felépítéséből és funkciójából, valamint viselkedéséből is levezethetők”*. [36, 49]

Az állatjólét területén az egyetlen szövetségi törvény az Amerikai Egyesült Államokban az 1966. évi állatjóléti törvény, amelyet az Egyesült Államok Kongresszusa fogadott el. Ez magába foglalja és szabályozza az állatokkal való bánásmódot a kutatás, az oktatás, a szállítás és a kereskedelem során. Jelentős előre lépésnek számított a történelem során, amikor 1975-ben az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) elfogadta a veszélyeztetett és vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezményt, a CITES-t. [54]

Ahogy elindult a tudományos érdeklődés az állatjólét irányába, úgy ezzel párhuzamosan az állatok etikai felhasználása is nagyobb hangsúlyt kapott. Ez nagyrészt Peter Singer ausztrál filozófusnak köszönhető, aki kiadott egy könyvet, *Animal Liberation* címmel szintén 1975-ben, amiben erőteljesen támogatta az állatjólét utilitarista megközelítését. Érvei között szerepel, hogy az állatok az emberrel azonos morális státusszal rendelkeznek, tehát egyenlők az emberekkel. Mivel az emberek között sem lehet olyan különbségeket tenni, hogy egyik csoport alacsonyabb rendű a másiknál, úgy az állatok között sem lehet ezt megtenni. Szerinte nem létezik olyan érv, ami az emberek és az állatok közötti faji egyenlőtlenségeket megerősítené.

Azonban az egyenlő elbánás elve nem jelent automatikusan jogegyenlőséget. Az élőlényeknél a fájdalomra és szenvedésre való képességet kell vizsgálni. Azt mondja, hogy nem ellenzi az állatok felhasználását és megölését mindaddig, amíg közben vagy előtte megfelelő körülmények között vannak tartva, a lehető leginkább állatbarát, és stresszmentes módon, illetve a haláluk is szenvedésmentesen következik be. Érdekes, hogy őt tartják az állatjólét egyik atyjának, annak ellenére, hogy ő saját bevallása szerint is utilitarista, ami azt jelenti, hogy azt tartja szem előtt, hogy mi a legjobb döntés vagy cselekedett, hogy a legnagyobb boldogságot vagy jólétet eredményezi a lehető legnagyobb számú embernek. De ez az elmélet komoly

erkölcsi dilemmákat vet fel, amikor állatokról van szó, hisz mérlegelni kell, hogy kinek a boldogsága és jóléte éri meg inkább az adott helyzet adott pillanatában.

Tom Regan, amerikai filozófiaprofesszor, Singer művében szereplő információk egy részét alapul véve dolgozta ki az állatok jogainak filozófiáját, és 1983-ban publikálta *The Case for Animal Rights* című könyvét. Könyvében többek között azt fogalmazza meg, hogy mindannyiunknak alanyi joga van az élethez és tudatos lények vagyunk, egyéni jóléttel rendelkezünk, akarunk és preferálunk, hiszünk és érzünk dolgokat. Ebből következtetve pedig minden érző lény eredendő értékkel rendelkezik. Regan gondolatai a következők voltak: „Az eredendő értékkel rendelkező egyéneknek egyenlő joguk van ahhoz, hogy tisztelettel bánjunk velük... Ebből következik, hogy soha nem szabad bánatunk az eredendő értékkel rendelkező egyéneket”. Véleménye szerint a gyilkosság a legnagyobb bűn, amit egy másik élőlény ellen az emberek elkövethetnek. Szélsőséges meggyőződése szerint az embereknek egyáltalán nem szabadna állatokat tartani és használni, se sporthoz, se munkához, se tudományos kutatásokhoz, se élelmezési célból, de még társállatként sem. Viszont az egyik fő probléma Regan könyvével az az, hogy egyedül az állatok közvetlen emberi felhasználásával foglalkozik, de nem veszi figyelembe a közvetett problémákat, amiket szintén az emberek okoznak ellenük. Ilyen például a folyók, tavak, tengerek és óceánok szennyezése, vagy a légekörszennyezés és a globális felmelegedés, de lehetne még sorolni, amivel folyamatosan csökkentik az élhető területek számát és méretét. De mindez elmondható az utak és városok építéséről és az óriási területeket felölelő mezőgazdaságról is, melyeknek szintén jelentős hatású következményei vannak az állatjólétre. [36, 49]

1979-ben amerikai jogászok létrehozták az Animal Legal Defense Fund-ot azzal a céllal, hogy az állatokkal szembeni kegyetlenkedés elleni törvényeket szigorúbban érvényesítsék, és előmozdítsák az állatokkal való humánus bánásmódot az amerikai élet minden területén. Ezt követően, 1980-ban megalakult a People for the Ethical Treatment of Animals (PETA). [54]

f. Állati eredetű luxuscikkek

A történelem során a szőrme világszerte a hatalom szimbóluma és a gazdagok kiváltsága volt. Világszerte a különböző kultúrák az állati prémet a jólét jelképeként tartották számon. Az ókori Egyiptomban például csak a királyok és a papok viselhették, hasonlóképpen Európában is, a királyok és királynők és nemesek öltözéke volt az állati bunda. Bár manapság bárki hordhat szőrmét, továbbra is megmaradt a gazdagság és a státusz időtlen szimbólumaként, amit a mai napig tükröz a magas ára is. A 20. század folyamán a divatipar átformálta a megítélésüket és a

csillogás és a kényelem jelképévé alakították. Legnépszerűbb állati prémek a hód, róka, nyérc, pézsmapocok, csincilla, mosómedve és a perzsa bárány, valamint nyulak voltak. A divatiparban jelentős történelemmel bírt és a híres divatmagazinok is buzdították a hölgyeket a szőrme vásárlásra, emiatt a kereslet jelentősen megnőtt, melynek az lett a következménye, hogy számos prémes állat a kihalás szélére került. Az állati szőrzet felhasználása pedig egy mai is vitatott téma az egész divatiparban. Vannak olyan luxusmarkák, akik felhagytak az állatiszőrme forgalmazásával és fentarthatóbb, állatbarát alternatívákat kerestek, de sok márka a mai napig forgalmazza divatcikkei között. A prémfarmokon évente több millió állatot ölnek meg azért, hogy bundájukból ruházati termékeket vagy kiegészítőket készítsenek. Ezek az állatok szűk, drótból készült ketrecekben élnek, ahol korlátozott a mozgásterük, így megfosztják őket a természetes viselkedésformáiktól. A szűk hely arra is szolgál, hogy bundájuk minél tisztább és értékesebb maradjon, mivel a minimális mozgás kevesebb szennyeződést jelent. Ez a tartásmód rengeteg egészségügyi probléma kialakulásához vezet, mint szorongás, öncsonkítás, sebfertőzések, és csontos elváltozásokat. A prémes állatokat pedig már egy éves koruk előtt leölik, a jobb minőségű szőrme érdekében. Amíg nem születnek szigorúbb szabályozások, a prémipar továbbra is fennmarad, mivel a belőle származó gazdasági haszon erős ösztönző az emberek számára. [55] 1990-ben a PETA elkezdte nagy visszhangot kapó híres kampányát: *„Inkább vagyok meztelen, mint sem szőrmét hordjak”*. A kampány sikerességét mutatja, hogy az elindulás után 30 évig különféle hírességek álltak ki a kampány mellett, hogy mind a fogyasztókat, mind a nagy divatmárkákat arra buzdítsák, hogy mondjanak le valódi prémek készítéséről és viseléséről. A kampány sikerességének köszönhetően 2020-ban abbahagyták, hogy más területekre is tudjanak koncentrálni az állatvédelemben. [56]

g. Az állatkísérletek

Az állatok felhasználása a kísérleti kutatásokban az ókori görög orvoslás megjelenésével egy időben kezdett elterjedni. A középkori filozófia hatására a 17. században az állatkísérleteket különösebb erkölcsi aggályok nélkül végezheték. Később, Darwin elméleteinek megismerése és az érzéstelenítők felfedezése is hozzájárult az állatkísérletek számának növekedéséhez. Emellett mind az orvostudomány fejlődése, mind a farmakológia, toxikológia és immunológia miatt is óriási növekedésnek indultak az kísérletezések. Az 1950-es években az állatok felhasználásának kritikus szemlélete vezetett oda, hogy Russell és Burch 1959-ben megalkotta a 3R kifejezést, ami a replacement (helyettesítés), reduction (csökkentés) és refinement (finomítás). Ezek maximális figyelembevételével lehetett csak állatkísérleteket végrehajtani, az

állatok jólétének érdekében. A társadalom fokozott érdeklődése az állatok irányába azt eredményezte, hogy egyre szigorúbb szabályozás alá kerültek az állatkísérletek és külön állatetikai bizottságok születtek meg. Meglepő lehet, de az elmúlt évtizedekben ismét növekedésnek indult az állatok felhasználása, ami nagy valószínűséggel a genetikailag módosított állatok fejlődésnek köszönhető. Ma évente 75-100 millió gerinces állatot használnak fel különböző kutatásokra, a leggyakoribbak az egerek és a patkányok ilyen célú felhasználása. A legfőbb területek a gyógyszerkutatás, vakcinák tesztelése és egyéb biológiai és rákkutatások. Az európai országokban kötelező besorolni a kísérletek kényelmetlenségi szintjét, ami lehet enyhe, közepes és súlyos fokú. Ha megnézzük a mai statisztikákat, akkor megfigyelhetjük, hogy átlagosan az állatok 50%-a tapasztal enyhe kényelmetlenséget, 30%-a közepes és 20%-a súlyosat, utóbbiba azok is beletartoznak, akiket túllattnak, tehát nem élik túl a beavatkozásokat. Az Európai Unió 1985-ben adott ki egy jogi aktust a gerinces állatok kísérleti célú felhasználásának szabályozására és védelmére. Az Európai Tanács pedig 1986-ban egy irányelvet (86/609/EGK), ami az egyezmény alapján készült, csak valamivel szigorúbb volt. Kimondják, hogy az állatkísérletek csak akkor tekinthetők elfogadottnak, ha a kísérlet haszna felülmúlja az állatot ért szenvedést. [57] A legnagyobb társadalmi felháborodást az állatkísérletek közül a kozmetikai kísérletek váltják ki, mivel azt a közvélemény elavultnak tartja. Az Európai Unió 2004-ben elfogadta az első olyan jogi aktust, amely megtiltotta a kész kozmetikai termékekkel végzett állatkísérleteket, és 2009 óta az alapanyagokat sem lehet tesztelni az állatokon. 2013-ban pedig sikerült elérni, hogy az Uniót kívül állatkísérletekkel tesztelt termékeket tilos forgalmazni a boltok polcain. Annak ellenére, hogy az EU-ban sikerült már elérni változásokat, a kozmetikai állatkísérletek 80%-a Európán kívül történik, köztük olyan jelentős piacokkal rendelkező országokban, mint az Amerikai Egyesült Államok vagy Kína. [58]

h. Űrkutatás

Az űrkutatásnak egy nagyon jelentős mérföldköve volt az állatokkal végzett repülési kísérletezések. 1957. november 3-án, egy hónappal a világ első műholdjának sikeres űrbe bocsátása után, a Szovjetunió a második műholdat is útjára küldte, Lajka kutyával a fedélzetén. A kutyák kiképzését a repüléshez 1951-ben kezdték és 1958-ig 29 rakétát lőttek fel 110 és 430 kilométer között kutyákkal a fedélzetén. A kísérleten 50 kóbor kutya vett részt, ennek az volt az egyik fő oka, hogy a tudósok úgy vélték, hogy ők jobban hozzá vannak szokva a zordabb körülményekhez. A vizsgálatokon kimutatták, hogy a kutyák jól tolerálják a rakétaindítás során

fellépő gyorsulást és rezgéseket, a süllyedés közbeni gyorsulást, a kabinból nagy magasságban végrehajtott kilövéseket, valamint a súlytalanság állapotát, amely akár 20 percig is eltarthatott. Az élettani paraméterek normál tartományától való eltérést nem tapasztaltak. Ezeket a kiképzéseket azonban az 1958-as első publikációig a legnagyobb titokban tartották.

A tesztelés alatt álló 10 kutya közül a kiválasztott, Lajka egy kétéves, 6 kg súlyú, rövidszőrű szuka volt. A számára készített rakéta zárt fülkáját szigorú súly- és méretgazdaságossági szempontok alapján tervezték meg. A henger alakú, viszonylag kicsi fülkében az állat mellett a kutatási műszereket és a létfenntartó rendszert is elhelyezték. Lajkát láncokkal rögzítették a kabinban, amely az általa viselt szövetruhához volt rögzítve és elég hosszúak voltak ahhoz, hogy az állat le tudjon feküdni és ha kell, az etetőt is elérje. A ruházatán a fejnek, a lábaknak, a faroknak és a higiéniai cső kivezetésének voltak nyílások hagyva.

A felszállás utáni első pár órában az élettani jeleket figyelő műszerek jól működtek, de az 5. órában elvesztették az értelmezhető jeleket a tudósok, és a kis kabinban a hőmérséklet 41 fokra emelkedett, ami nagy valószínűséggel Lajka halálához vezetett. Azonban az első pár órában sikeresen detektált szívösszehúzódások és légzésfrekvencia elég bizonyítéknak bizonyult ahhoz, hogy megállapítsák, hogy az élet lehetséges az elhúzódó súlytalanságban is.

A kutyás űrrepülések megalapozták az űrbiológia aktuális kérdéseinek rendszeres, állatokon végzett kutatását. Az 1960-ban és 1961-ben végrehajtott négy Vosztok űrhajó repülés során hat kutyán, rágcsálókon és más biológiai mintákon végeztek élettani és biológiai kísérleteket. Kezdetben a Szovjetunió azért választott kutyákat a kísérlethez, mert ezekkel az állatokkal volt a legtöbb tapasztalatuk, az ő biológiájukat ismerték a legjobban. Később azonban átálltak, akárcsak az Egyesült Államok, a majmokra és a patkányokra. Előbbire azért, mert ők hasonlítottak leginkább biológiailag az emberhez, az utóbbit pedig azért, mert belőlük egyszerre sokat is fel tudtak küldeni az űrbe. [59]

i. Cirkuszok

A vadállatok szerepeltetése az emberek szórakoztatására az ókorra nyúlik vissza a már korábban említett állatviadalokig és gladiátor játékokig, amikor is a népesség sokasága élvezettel nézte végig, ahogy állatokat kínoznak és mészárolnak le. Ezenkívül az uralkodók is egyfajta hatalomi projekció céljából tartottak minél több és minél különlegesebb vadállatot az udvarukban, ahol néha kiállításokat és felvonulásokat tartottak a népnek az egzotikus állatokkal. Manapság az embereket még mindig lenyűgözik a vadállatok látványa, és sokan

hajlandóak több pénzt is kifizetni azért, hogy láthassák őket, bár azt meg kell jegyezni, hogy a modern cirkuszoknak nem az ókori római cirkuszok a közvetlen előzményei.

Az SPCA vagyis az Állatkínzás Elleni Társaság már 1937 óta létezik, ami azt mutatja, hogy az emberek törődtek az állatok jólétével és az emberek tisztában voltak vele, hogy az állatok is érző lények, akikkel nem szabad kegyetlenül bánni, de mindennek ellenére a modern cirkuszok a mai napig léteznek. 1770-ben Philip Astley hozta létre a modern cirkuszt, ahol kezdetben képzett lovasok, bohócok és légtornászok szerepeltek. Egy John B. Ricketts nevű férfi hozta be először az Egyesült Államokba a „nagy szabású, többfelvonású” modern cirkuszt, amely egy teljesen új fajta szórakozásnak számított. Kezdetben itt is csak lovasok, táncosok, énekes és akrobaták léptek fel a közönség előtt, akik veszélyes és izgalmas trükköket mutattak be. A közönség izgatottan várta a lenyűgöző produkciókat. Ennek hatására eleinte magántulajdonban lévő, vadállatokat tartó menaszériák csatlakoztak a cirkuszokhoz, ahol kezdetben az állatokat csak a ketreceken keresztül mutatták be, míg nem egy állatidomár ki nem hozta őket a ketrecekből a belső, kör alakú porondra. A közönség oda volt a veszélyes és egyben vakmerő mutatványért, és ennek hatására kialakultak az állatcirkuszok. Az emberek manapság láthatnak bohócokat, akrobatákat, zsonglőröket, táncosokat és különféle betanított házi-, és vadállatokat. Népszerű beidomított vadállatok a medvék, akiket a porondon jelmezbe öltöztetve bicikliztetnek az idomárok, vagy az elefántok, akik feldíszítve fejen állnak, táncolnak, vagy artistákat cipelnek a hátukon. Ezek mellett még a legnépszerűbbek a különféle nagymacskák, mint a tüzes karikát átugró tigrisek vagy oroszlánok.

Amiről azonban a nézők mit sem tudnak, az az, hogy ezek az állatok életük 90%-át szűk ketreceken vagy láncra verve töltik, kénytelenek beutazni az országot miközben mozgásuk erősen korlátozott, és gyakran ki vannak téve fizikai bántalmazásnak. A kiképzésük során botokkal és horgokkal való bánásmód súlyos fizikai, pszichológiai és viselkedésbeli sérüléseket okoz számukra. Szerencsére az Egyesült Államok összes államában léteznek már állatjóléti törvények, melyek a cirkuszi állatokra is kiterjedve védelmet nyújtanak az elhanyagolás és kegyetlenkedéssel szemben. De arra, hogy tilos legyen őket szerepeltetni még mindig nincs elég jogi korlátozás. A PETA oldalán több mint 100 cirkusz listája található, ahol azokat sorolják fel, ahol nincsenek már állat szerepeltetések, mert úgy vélik, hogy ezeknek kell lenniük az új modern cirkuszoknak. Számos olyan ország is van, ahol már teljes egészében betiltották az állatok cirkuszban való szerepeltetését, ide tartozik, Bolívia, India, Izrael, de Horvátország is az élen jár, ahol már tilos a vadállatok szerepeltetését, de más európai országokban is történtek előre lépések. Ezt követően azonban felmerül egy másik fontos kihívás: az állatok megfelelő elhelyezése. Sok országban ennek megoldására rezervátumokat hoztak létre a

megmentett vadállatoknak, akiket nem lehet már visszaengedni a vadonba. De egyes helyeken elkezdtek tréningezni is a kiszabadított vadakat, hátha lesz rá esélyük, hogy szabadon lehessen őket engedni természetes környezetükbe. [60]

j. Állatkertek és állatbemutatók

Az állatkertek, akváriumok és delfináriumok helyzetéről is fontos említést tenni, ha az állatok és az emberek közötti kapcsolatáról van szó. Az különböző egzotikus állatgyűjtemények már évezredekkel ezelőtt megjelentek, és elsősorban a királyok és királynők udvaraiban voltak fellelhetők. Az „állatkert” kifejezés csak a 19. században vált elterjedtté. Kezdetben ezeknek az állatgyűjteményeknek leginkább öncélú szerepük volt: kizárólag az emberek szórakoztatását szolgálták, illetve etológiai és biológiai megfigyelések alapjául szolgáltak. Azonban később, különösen a második világháború után, az állatkertek funkciója átalakult, és egyre nagyobb hangsúlyt kapott a természetvédelem. Számos szövetség alakult az állatok és a természet védelméért, mint például az Állatkertek és Akváriumok Világszövetsége (WAZA), és az állatkertek elkezdtek aktívabban részt vállalni a tudományos kutatásokban, az oktatásban, és a veszélyeztetette fajok fogságban történő tenyésztésében. Fő célja a biológiai sokféleség fenntartása és az emberek közelebb hozása a természethez, ezáltal pedig a környezetvédelemhez. [61]

III. Összefoglalás

Az Állatorvostudományi Egyetem Laborállattudományi és Állatvédelmi Tanszéken végzet irodalomkutatási tevékenységbe bekapcsolódva, szakdolgozatomban azt vizsgáltam, hogyan alakult az emberek és állatok kapcsolata a történelem során. Ez a viszony az őskortól kezdve szoros volt, de az adott korszakok világnézeti- és társadalmi változásainak megfelelően folyamatosan változott. Az őskorban az emberek túlélésük érdekében vadásztak, ugyanakkor az állatok vallási kultúrájuk részévé is váltak, amit például barlangrajzok bizonyítanak. Ekkor kezdődött az állatok háziasítása is, amely máig tartó folyamat. Az ókorban a különböző civilizációk eltérően viszonyultak az állatokhoz: Egyiptomban isteni tulajdonságokkal ruházták fel őket, míg a Római Birodalomban főként fogságban tartva használták őket cirkuszi játékokban. Ugyanakkor a háziállatok is fontos szerepet kaptak, például vadászatokban és házőrzésben. Az ókori görögöknél rendszeresek voltak az állatáldozatok és a lovaskocsi-versenyek, miközben filozófusaik már állatvédelmi gondolatokat is megfogalmaztak. A középkorban az állatokat tulajdonként kezelték, bár ekkor is folytatódott a háziasításuk. Az időszak különlegessége az állatperek voltak, ahol szinte emberként vonták őket felelősségre. Az újkorban az állatvédelem gondolata egyre nagyobb teret nyert. Filozófusok és tudósok kezdtek az állatok jóllétével foglalkozni, és világszerte megalakultak az első állatvédelmi szervezetek. A 20. században az állatok szerepe tovább nőtt, legyen szó munkavégzésről, szórakoztatásról vagy luxuscikkek előállításáról. Az emberek és állatok kapcsolata a történelem folyamán tehát mindig is nagyon szoros volt, de idővel egyre inkább a szélsőséges kizsákmányolás irányába tolódott egészen a 20. század elejéig. Napjainkban azonban az etikus szemlélet és az állatok jóllétének védelme nagyobb figyelmet kap, ami a felelősségteljesebb hozzáállás felé mutat.

IV. Summary

At the Department of Laboratory Animal Science and Animal Welfare at the University of Veterinary Medicine, I participated in literature research activities, focusing my thesis on exploring how the relationship between humans and animals has evolved throughout history. This connection has been close since prehistoric times, but it has continuously changed in line with the worldview and societal transformations of different eras. In the prehistoric era, humans hunted animals for survival, but animals also became part of their religious culture, as evidenced by cave paintings. It was during this period that the domestication of animals began, a process that continues to this day. In antiquity, various civilizations had differing attitudes toward animals: in Egypt, they were attributed divine qualities, while in the Roman Empire, they were kept in captivity and used in circus games. At the same time, domestic animals played important roles in activities such as hunting and guarding homes. Among the ancient Greeks, animal sacrifices and chariot races were common, while their philosophers already expressed thoughts on animal welfare. In the Middle Ages, animals were regarded as property, although domestication continued. A unique feature of this era was the animal trials, where animals were almost treated as humans in legal proceedings. In the modern era, the idea of animal protection gained increasing prominence. Philosophers and scientists began addressing animal welfare, and the first animal protection organization was established in England. In the 20th century, the role of animals expanded further, encompassing labor, entertainment, and the production of luxury goods. Throughout history, the relationship between humans and animals has always been close, but until the early 20th century, it increasingly shifted toward exploitation. However, today, ethical perspectives and the protection of animal welfare are receiving greater attention, pointing toward a more responsible approach.

V. Irodalomjegyzék

1. Historical Eras: List of Major Time Periods in History. <https://www.yourdictionary.com/articles/historical-eras-list>. Accessed 28 Nov 2024
2. Az ősemberek élete és haladása. https://www.geocities.ws/741/Tolnai_vilagtortenelem/01.04.html. Accessed 28 Nov 2024
3. Agam A, Barkai R (2018) Elephant and Mammoth Hunting during the Paleolithic: A Review of the Relevant Archaeological, Ethnographic and Ethno-Historical Records. *Quaternary* 1:3. <https://doi.org/10.3390/quat1010003>
4. Sauvet G (2019) The hierarchy of animals in the Paleolithic iconography. *J Archaeol Sci Rep* 28:102025. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2019.102025>
5. Rác B (2014) Őstörténet. Az ősközösségi társadalom története. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszék
6. Magyar Néprajzi Lexikon /. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-730.html>. Accessed 28 Nov 2024
7. Magyar Néprajzi Lexikon /. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-266.html>. Accessed 28 Nov 2024
8. Swancutt K (2019) Animism. *Camb Encycl Anthropol*. <https://doi.org/10.29164/19anim>
9. Magyar Néprajzi Lexikon /. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1092.html>. Accessed 15 Nov 2024
10. Purugganan MD (2022) What is domestication? *Trends Ecol Evol* 37:663–671. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2022.04.006>
11. Magyar Néprajzi Lexikon /. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/2-1187.html>. Accessed 28 Nov 2024
12. Price EO (1984) Behavioral Aspects of Animal Domestication. *Q Rev Biol* 59:1–32. <https://doi.org/10.1086/413673>
13. Wright D (2015) Article Commentary: The Genetic Architecture of Domestication in Animals. *Bioinforma Biol Insights* 9S4:BBI.S28902. <https://doi.org/10.4137/BBI.S28902>
14. Larson G, Fuller DQ (2014) The Evolution of Animal Domestication. *Annu Rev Ecol Evol Syst* 45:115–136. <https://doi.org/10.1146/annurev-ecolsys-110512-135813>
15. Lanszkiné Széles G (2018) Házimacskák táplakozásvizsgálata horvátországi szigeteken és európai összegzésben. Doktori (PhD) Értekezés, Kaposvári Egyetem Agrár és Környezetudományi Kar

16. Larson G, Fuller DQ (2014) The Evolution of Animal Domestication. *Annu Rev Ecol Evol Syst* 45:115–136. <https://doi.org/10.1146/annurev-ecolsys-110512-135813>
17. Zeder MA (2012) The Domestication of Animals. *J Anthropol Res* 68:161–190. <https://doi.org/10.3998/jar.0521004.0068.201>
18. (2020) Sacred animals of ancient Egypt. In: *Read. Mus.* <https://www.readingmuseum.org.uk/blog/sacred-animals-ancient-egypt>. Accessed 15 Nov 2024
19. Szántó Z (2013) Thoérisz, a várandós nők és anyák védelmezője. *Kaleidosc Hist* 4:1–5. <https://doi.org/10.17107/KH.2013.7.1-5>
20. Bogos O (2002) Ízek az ókor Egyiptomából
21. (2024) Panem et circenses – Bread and circuses. In: *Hist. Bibl.* <https://historybibliotheca.com/panem-et-circenses-bread-and-circuses/>. Accessed 15 Nov 2024
22. Shelton J-A (2006) Elephants as Enemies in Ancient Rome. *Concentric Lit Cult Stud* 32:3–25
23. Hurka F (2023) Bear and human in Greco-Roman antiquity. In: Grimm O (ed) *Bear and Human*. Brepols Publishers, Turnhout, Belgium, pp 1019–1030
24. Római Birodalom - Állatviadal. https://romaikor.hu/cirkuszi_es_amphitheatrumi_jatekok/ludi_amphitheatres__az_amphitheatrumi_jatekok/amphitheatrumi_jatekok_/allatviadalok/az_allatviadalok/cikk/allatviadal. Accessed 28 Nov 2024
25. Dogs in Rome and Greece. https://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/miscellanea/canes/canes.htm. Accessed 28 Nov 2024
26. Schörner G (2006) Wild Animals and Domestic Animals in the Roman Sacrificial Ritual: Distinctions Between ‘Human’ and ‘Animal’ Animals? *Theor Roman Archaeol J* 0:99. https://doi.org/10.16995/TRAC2005_99_110
27. Dr. Horváth V (2021) Az állatvédelem történeti előképei. 6.-19.
28. Forbes Hamis A (1994) Pastoralism and settlement structures in ancient Greece. 187-196.
29. Mohay G (2020) Ókori görög történelem. Egyetemi jegyzet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
30. Gaál B (2012) “Animal Protection” Laws in Ancient Greece. *Társadalomkutatás* 30:186–194. <https://doi.org/10.1556/Tarskut.30.2012.2.7>
31. Blosch M (2012) *The History of Animal Welfare Law and the Future of Animal Rights*
32. Nyitrai M (2016) *Közel, s távol*. Budapest

33. Gáál B (2013) Vegetarianizmus és nem-ártás az ókori Indiában (Keleti és nyugati perspektívák).
34. Somvanshi R (2006) Veterinary Medicine and Animal Keeping in Ancient India. 33–46
35. Scott CD, Coetser YM (2015) Rewriting Aquinas' animal ethics: the primacy of reason in the determination of moral status. *South Afr J Philos* 34:289–303. <https://doi.org/10.1080/02580136.2015.1055450>
36. Animal Welfare: A Brief History. In: *Fond. Droit Anim. Ethique Sci.* <https://www.fondation-droit-animal.org/proceedings-aw/animal-welfare-a-brief-history/>. Accessed 15 Nov 2024
37. Salisbury JE (2022) *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*, 3rd ed. Routledge, London
38. (2015) Akasztott disznók és száműzött egerek - állatperek a középkorban. In: *Múlt-Kor Tört. Mag.* <https://mult-kor.hu/akasztott-disznok-es-szamuzott-egerek---allatperek-a-kozepkorban-20150924>. Accessed 15 Nov 2024
39. Dzon M (2023) Birds, worms, rabbits: Francis of Assisi was said to have loved them all – but today's pet blessings on his feast day might have seemed strange to the 13th century saint. In: *The Conversation*. <http://theconversation.com/birds-worms-rabbits-francis-of-assisi-was-said-to-have-loved-them-all-but-todays-pet-blessings-on-his-feast-day-might-have-seemed-strange-to-the-13th-century-saint-211865>. Accessed 15 Nov 2024
40. Fudge E (2000) *Perceiving Animals*. Palgrave Macmillan UK, London
41. Nádor G (1957) *Descartes módszertana és felfogása a természettörvényről*. Budapest
42. Cottingham J (1978) 'A Brute to the Brutes?': Descartes' Treatment of Animals. *Philosophy* 53:551–559. <https://doi.org/10.1017/S0031819100026371>
43. Shailen (2023) The timeline of the Animal Rights movement: part one. In: *Ethical Globe*. <https://www.ethicalglobe.com/blog/the-timeline-of-the-animal-rights-movement-part-one>
44. (2014) Project MUSE - Protestant Animals: Puritan Sects and English Animal-Protection Sentiment, 1550–1650. <https://muse.jhu.edu/article/562925>. Accessed 15 Nov 2024
45. Cochrane A (2010) *An Introduction to Animals and Political Theory*. Palgrave Macmillan UK, London
46. Giraud R (1985) Rousseau and Voltaire: The Enlightenment and Animal Rights. *Species* 1:213
47. Wolloch N (2008) Rousseau and the Love of Animals. *Philos Lit* 32:293–302. <https://doi.org/10.1353/phl.0.0020>
48. Shailen (2023) The timeline of the Animal Rights movement: part one. In: *Ethical Globe*. <https://www.ethicalglobe.com/blog/the-timeline-of-the-animal-rights-movement-part-one>. Accessed 15 Nov 2024

49. Jámbor A (2022) A kedvtelésből tartott állatok jogi védelme a közigazgatásban. https://www.researchgate.net/publication/359899270_A_kedvtelesbol_tartott_allatok_jogi_vedelme_a_kozigazgatasban
50. Van Wyhe J (2009) Charles Darwin 1809–2009. *Int J Biochem Cell Biol* 41:251–253. <https://doi.org/10.1016/j.biocel.2008.08.024>
51. Lawrence EA (1991) Animals in War: History and Implications for the Future. *Anthrozoös* 4:145–153. <https://doi.org/10.2752/089279391787057189>
52. Animals / 1.1 / handbook. In: 1914-1918-Online WW1 Encycl. <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/animals-1-1/>. Accessed 15 Nov 2024
53. First World War | RSPCA - RSPCA - rspca.org.uk. <https://www.rspca.org.uk/whatwedo/whoweare/history/firstworldwar>. Accessed 15 Nov 2024
54. Shailen (2023) The timeline of the Animal Rights movement: part two. In: *Ethical Globe*. <https://www.ethicalglobe.com/blog/the-timeline-of-the-animal-rights-movement-part-two>. Accessed 15 Nov 2024
55. Gutierrez G (2024) *Fur Farms: Animal Cruelty in the Fashion Industry*. Seton Hall University
56. (2020) Is PETA Ending “I’d Rather Go Naked Than Wear Fur”? In: PETA. <https://www.peta.org/features/id-rather-go-naked-than-wear-fur-campaign-ends/>. Accessed 28 Nov 2024
57. (2004) Use of animals in experimental research: an ethical dilemma? | *Gene Therapy*. <https://www.nature.com/articles/3302371>. Accessed 11 Nov 2024
58. (2018) Állatkísérletek a kozmetikaiparban: globális tilalmat! In: *Témák Európai Parlam.* <https://www.europarl.europa.eu/topics/hu/article/20180216STO98005/allatkiserletek-a-kozmetikaiparban-globalis-tilalmat>. Accessed 11 Nov 2024
59. Grigor’ev AI, Il’in EA (2007) Animals in space. *Her Russ Acad Sci* 77:541–549. <https://doi.org/10.1134/S1019331607060019>
60. (2014) *Redefining The Modern Circus: A Comparative Look At The Regulations Governing Circus Animal Treatment And America’s Neglect Of Circus Animal Welfare | Animal Legal & Historical Center*. <https://www.animallaw.info/article/redefining-modern-circus-comparative-look-regulations-governing-circus-animal-treatment-and>. Accessed 13 Nov 2024
61. Conway W (2003) The role of zoos in the 21st century1. *Int Zoo Yearb* 38:7–13. <https://doi.org/10.1111/j.1748-1090.2003.tb02059.x>

VI. Köszönetnyilvánítás

Köszönöm az Állatorvostudományi Egyetem Állattenyésztési, Takarmányozástani és Laborállattudományi Intézet, Laborállattudományi és Állatvédelmi Tanszéknek, hogy lehetővé tette a szakdolgozatom megírását.

Köszönöm a témavezetőmnek, Dr. habil Fodor Kinga Ph.D. tanszékvezető egyetemi docensnek, hogy végig mindenben számíthattam a segítségére, hogy a dolgozatom elkészüljön.

Külön köszönöm a családomnak, hogy bíztattak és mindenben támogattak és a barátaimnak, hogy a legnehezebb napokon is kitartottak mellettem.

Budapest, 2024. november 28.